

Sõjapäevaraamat: võitlused Venemaa džunglis

AGO PAJUR

Järgnevatel lehekülgedel astub lugejate ette sõjapäevik¹, mille pani paberile Teise maailmasõja aastail kommunistliku Venemaa vastu võidelnud Bernhard Juursalu.

Bernhard Juursalu (1906–1944)

Alustuseks tuleks tutvustada päeviku omanikku, kuid kahjuks pole tema kohta kuigi palju teada. Kambja kirikukirjades seisab, et 16. (ukj 29.) mail 1906 sündis Suure-Kambja vallas poisslaps, kellele pandi ristimisel (4. juunil) nimeks Bernhard. Tegemist oli vallaslapsega ning nähtavasti jäigi Bernhardi isa isik vähemalt kohaliku kirikhärra jaoks saladuseks, sest kohta, kus sünnimeetrikas peaksid asuma andmed lapse isa kohta, on märgitud vaid kolm punkti. Muide, ristimistalitust ei toimetanud mitte toonane Kambja pastor Friedrich Wilhelm Ederberg, vaid õpetaja Jaan Monson.²

Bernhardi ema, toona 25-aastane Anna-Marie Jürgenson oli sündinud 25. juunil 1880. Miskipärast märgiti tema sünnikohaks Nõo kihelkonna Tähtvere vald, ehkki kõik tema viis õde-venda, nii vanemad kui ka nooremad, pärinesid Kambja kihelkonna Vana-Prangli vallast. Poolteist aastat pärast Bernhardi sündi abiellus tema ema Võnnu kihelkonnast Kärsalt pärit Kusta Raudsepaga, ja kuigi Anna-Marie võttis mehe perekonnanime, jäi tema abieluväline poeg endiselt Jürgensoniks. Nähtavasti asus perekond peagi ümber Narva, kus aastail 1909 ja 1911 sündisid Bernhardi poolõde Elsa Marie (abiellumise järel Pauk) ja poolvend Richard Raudsep, ning hiljem Tartusse.³

*184. eesti julgestusgrupi veltveebel Bernhard Juursalu, arvatavasti septembris 1942.
OTOFOTO*

Ago Pajur (1962), PhD, Eesti ajaloo kaasprofessor, Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, Ülikooli 18, 50090 Tartu, ago.pajur@ut.ee

¹ RA, ERA.R-75.1.16, Bernhard Juursalu päevik.

² RA, EAA.1255.1.526, kaader digiteeritud säilikus (edaspidi k) 475, EELK Kambja koguduse sündinute ja ristitute nimekirj, 1892–1906.

³ RA, EAA.1255.1.523, k 423, EELK Kambja koguduse personaalraamat XII, 1881–1939; RA, EAA.1221.1.333, k 3, EELK Narva Aleksandri koguduse personaalraamat 1888–1939.

25. mail 1931 laulatati Tallinna Kaarli koguduses Bernhard Jürgenson ja Vilhelmine Elfriede Kala.⁴ Noorik oli sündinud 24. detsembril 1907 (ukj 6. jaanuaril 1908) Peterburis, kuid elas hiljemalt 1918. aastast koos vanemate ja õdede-vendadega Narvas, kus pereisa Johannes Kala leidis tööd ja leiba lukksepana raudteel.⁵ Abiellumiseks oli igati õige aeg, sest vaid neli kuud hiljem, 29. septembril 1931, sündis Bernhardi ja Vilhelmine perre poeg Ulrich.

13. augustil 1936 esitas Bernhard Jürgenson Tallinna linna perekonnaseisuametile avalduse senise perekonnanime muutmiseks, põhjendades soovi nime võõrkeelse kujuga. Pärast seaduses nõutavate toimingute sooritamist otsustas linna perekonnaseisuametnik sama aasta 21. oktoobril määrata Bernhard, Vilhelmine-Elfriede ja Ulrich Jürgensonile uueks perekonnanimeks Juursalu.⁶ Poeg Ulrich sai juba kümme päeva varem, 12. oktoobril, ka uue eesnime – Uldo.⁷ 1940. aastal lisandus Juursalude perekonda tütar Aune.⁸

On teada ka perekonna mõned elukohad Tallinnas, mis kõik jäid Kalamaja kanti. 1936. aasta augustis elati aadressil Leigeri tänav 6–8, kuid juba sama aasta oktoobris aadressil Prii tänav 15–6 (tänapäeval Kungla tänava osa) ning hiljemalt Teise maailmasõja ajal aadressil Kungla tänav 53–7. Nii Leigeri kui ka Kungla tänava elamu on tänini säilinud ning kujutavad mõlemad enestest tüüpilist nn „tallinna maja“ – kahekorruselist kivist trepikojaga puithoonet.

Dokumentaalselt tõestatavad eluloolised faktid sõjaeelsest ajast sellega piirduvadki ning järgnevad napid teated ja oletused jäävad üpris ebakindlaks. 1951. ja 1952. aasta vahetusel väitis Bernhard Juursalu abikaasa ülekuulamisel julgeolekus, et tema mees töötas enne sõda Tartu kirjastuse Loodus esindajana Tallinnas.⁹ Kaudselt näis selle väite kasuks kõnelevat Vilhelmine Juursalu korteri läbiotsimisel konfiskeeritud vägagi soliidne „nõukogudevastase“ kirjanduse kogu, kuhu kuulusid muu hulgas riigivanem Konstantin Pätsi 60. ja kindral Johan Laidoneri 50. sünnipäevaks üllitatud mahukad koguteosed, kaheköiteline Vabadussõja ajalugu, kollektiivne monograafia Eesti rahva ajalugu, Eduard Laamani „Eesti iseseisvuse sünd“, mälestused admiral Johan Pitka, kindral Rüdiger von der Goltzi, sotsialist Johan Jansi sulest jne. Otsesemalt kinnitab Bernhard Juursalu seotust raamatuariga Kirjastus-osaühingu Loodus Tallinna osakonna arveraamat aastatest 1937–1938, milles esineb tema nimi korduvalt ning seda nii raamatute (hulgi)ostjana kui ka kirjastusele (ilmselt müüdüd raamatute eest saadud) raha sissemaksjana.¹⁰

⁴ TLA.1359.2.58, k 206, EELK Tallinna Kaarli koguduse laulatute nimekiri, II pihtkond, 1906–1940.

⁵ TLA.1359.2.65, k 223, EELK Tallinna Kaarli koguduse II pihtkonna IV personaalraamat, 1923–1940; RA, ERA.35.1.90, k 61, Narva linna elanike nimekiri ja 1918/19. a tuluteatelehed, 1918.

⁶ RA, ERA.5201.2.20728, Bernhard, Vilhelmine-Elfriede, Uldo Jürgenson perekonnanime muutmise Juursalu, 1936–1937.

⁷ RA, ERA.5201.2.20979, Ulrich Jürgenson eesnime muutmise Uldo, 1936.

⁸ RA, ERAF.130SM.1.12409, l. 8, arreteeritu Uldo Jürgensoni ankeet [november 1951].

⁹ RA, ERAF.130SM.1.12409, l. 435–462, Vilhelmine Juursalu ülekuulamisprotokollid, 1951–1952.

¹⁰ RA, ERA.3973.2.96, Kirjastus-Osaühingu „Loodus“ Tallinna osakonna arveraamat, 1937–38.

Bernhard Juursalu (SS-Oberscharführeri vormis) koos abikaasa Vilhelmine Elfriede, poja Uldo ja tütar Aunega, arvatavasti augustis 1943. OTOFOTO

Kuivõrd Bernhard Juursalu teenis aastatel 1941–1942 veltveebolina *Wehrmacht'*is ja seejärel *Oberscharführer'*ina Relva-SS-is (Eesti leegionis), siis tuleks eeldada, et tal oli juba omariiklusaastatest olemas nii allohvitseri sõjaväeline auaste kui ka vastav ettevalmistus ja teenistuskogemus. Sellest omakorda võiks järeldada, et ta teenis kaadriväelasena – üleajateenijast allohvitserina – kaitseväes. Kaudseks kinnituseks võiks pidada päevikumärkeid, millest nähtub, et Juursalul leidis varasemaid tutvusi Eesti Vabariigi ohvitserkonnas. Fotodel, mis on ka siinse teksti juures ära toodud, näib Bernhard Juursalu kandvat rinnal nii 2. üksiku jalaväepataljoni rinnamärki kui ka Kuperjanovi partisanide pataljoni rinnamärgi miniatuuri, mis esmapilgul lubab oletada, et ta teeniski kas mõlemas või vähemalt ühes nimetatud väeosadest. Samas läheb selle oletusega vastuollu tõsiasi, et mõlemad pataljonid paiknesid Tartus, samas kui Juursalu perekond elas alaliselt (vähemalt 1930. aastatel) Tallinnas. Ja tõepoolest, tema nime ei leidu ei 2. üksiku jalaväepataljoni ega Kuperjanovi partisanide pataljoni allohvitseride nimekirjades.¹¹

Kuna kõigi omariiklusaegsete sõjaväeosade teenistusnimekirjade umbropsu läbivaatamine oleks liialt mahukas ettevõtmine, siis jääbki praegu selgusetuks, kas

¹¹ RA, ERA.540.1.8, 2. üksiku jalaväepataljoni üleajateenijate teenistuskäiguraamat, 1928–1938; RA, ERA.540.112, 2. üksiku jalaväepataljoni kaadriallohvitseride teenistuskäiguraamat, 1939–1940; RA, ERA.559.1.7, Kuperjanovi partisanide pataljoni üleajateenijate teenistuskäigu raamat, 1928–36; RA, ERA.559.1.159, Kuperjanovi partisanide pataljoni kaadriallohvitseride teenistuskäigu raamat, 1936–40.

ja kus Bernhard Juursalu teenis. Muidugi pole välistatud seegi, et ta osales aktiivselt Kaitseliidu tegevuses, tõstes nii oma sõjaväelist kvalifikatsiooni kui ka auastet. Kuid see on juba spekulatsioon ning ülekuulamisel Vilhelmine Juursalu oma mehe kuulumist Kaitseliitu ei maininud.¹² Küll aga valiti Vilhelmine Juursalu ise 1939. aastal Naiskodukaitse Tallinna ringkonna Lõuna jaoskonna juhatuse liikmekandidaadiks.¹³

Päevikus sisalduva teabe kohaselt osales Bernhard Juursalu 1941. aasta sõjasuvel Tallinna Omakaitse tegevuses ning liitus seejärel Saksa sõjaväega, teenides aastatel 1941–1942 veltveebliina 184. julgestusgrupi 18. sadakonna II rühmas, ilmselt rühmavanema ametikohal. Päevikumärkmete järgi otsustas Juursalu minna julgestusgrupist (*Wehrmacht*'ist) üle Eesti leegionisse (Relva-SS-i) kohe pärast seda, kui leegioni loomine avalikkusele teatavaks sai. Samuti päevikule tuginedes selgub, et ta võeti leegioni vastu 26. oktoobril 1942 Narvas tegutsenud värbamiskomisjonis ja sai korralduse olla 10. novembril kell 7 hommikul Tallinnas, et sõita Saksamaale. Mõni päev hiljem kinnitas aga Juursalu päevikumärkmetes, et tema senises teenistuskohas püütakse leegionisse astunud mehi kinni pidada ning kuna päevik katkeb pärast 2. novembri sissekannet, siis jääbki teadmata, kuidas see probleem lahenes. Näib aga, et 19. novembri seisuga viibis ta jätkuvalt oma väeosas, kuna seda kuu-päeva kannavad Juursalu poolt kirja pandud kellegi Venemaa eestlase meenutused.

Eesti leegioni rügemendiülema päevakäsu alusel otsustades jõudis Bernhard Juursalu Kagu-Poolas Dębica linna lähedal paiknenud SS-i õppekeskusesse *Heidelager* (Nõmmelaager) 16. jaanuaril 1943 ning määrati koos samal päeval saabunud 86 mehega I pataljoni koosseisu.¹⁴ See pataljon, nüüd juba kui Eesti SS-vabatahtlike soomusgrenaderide pataljon Narva, osales 1943. aastal Ukrainas peetud ägedates ja ohvriterohketes lahingutes, millest tuli tervelt välja vaid väike osa pataljoni alkoosseisust.¹⁵ Juursalu siiski Ukrainasse ei sattunud, kuna läkitati koos 76 kaasteenijaga 1943. aasta veebruaris Põhja-Saksamaale, Elbe jõe alamjooksul asuvasse Lauenburgi linna, kus tegutses SS-alljuhtide kool.¹⁶ Ka tema päeviku vahel leiduvad muu hulgas Lauenburgi kooli astumiseks vajalikud trükitud, ehkki täitmata blanketid. Lauenburgist pöördus ta tagasi *Heidelager*'isse ja jätkas teenistust leegioni erinevates allüksustes. Mai lõpus viidi ta senisest teenistuskohast – leegioni I pataljoni 3. kompaniist üle III pataljoni.¹⁷

Ent taas tuleb nentida, et sellega usaldusväärsed andmed Bernhard Juursalu teenistuskäigu kohta Eesti leegionis lõpevadki. Millises üksuses ja millisel ametikohal tegutses Juursalu 3. eesti SS-vabatahtlike brigaadis ja sellest välja kasvanud

¹² RA, ERAF.130SM.1.12409, l. 435–462, Vilhelmine Juursalu ülekuulamisprotokollid, 1951–1952.

¹³ Käskkiri Kaitseliidu Tallinna malevale, 6.06.1939. – K.L. Tallinna Maleva Teated, 17 (401), 8.06.1939, lk 1.

¹⁴ RA, ERA.R-67.2.2, l. 15, rügemendi päevakäsk 8/43, 26.01.1943.

¹⁵ Vt Minu au on truudus: Pataljon „Narva“ ajalugu. Tartu, 1995; Terasest tugevamad: Pataljon „Narva“ ajalugu II. Tartu, 1997; Visadus võitis: Pataljon „Narva“ ajalugu III. Tartu, 1999.

¹⁶ RA, ERA.R-67.2.2, l. 25, rügemendi päevakäsk 14/43, 20.02.1943.

¹⁷ RA, ERA.R-67.2.2, l. 50, rügemendi päevakäsk 25/43, 27.05.1943.

20. eesti SS-vabatahtlike diviisis, jääb teadmata. Ülekuulamisel julgeolekus teatas tema abikaasa vaid, et mees käis viimati kodus puhkusel augustis 1943.

Kirjanduse andmeil langes SS-*Oberscharführer* Bernhard Juursalu 5. märtsil 1944 Narva rindel ja maeti Narva kangelaskalmistule.¹⁸ Seda teadet kinnitab päeviku lõppu kleebitud ajaleheväljalõige (leinakuulutus): „Kalli kodumaa ilusama tuleviku eest võideldes kangelasena langenud armast meest, hella hoolitsejat isakest ning head väimeest SS-*Oberscharführer* Bernhard Juursalu't * 29. V 1906, † 5. III 1944, mälestavad valusas leinas abikaasa, poeg, tütreke, ämm ja omaksed.“¹⁹ Ka Vilhelmine Juursalu väitis ülekuulamistel, et tema abikaasa langes võitlustes Punaarmee vastu Narva all, kuid kui julgeolekutöötajad tundsid huvi Bernhard Juursalu hukkamise täpsemate asjaolude vastu, jäi Vilhelmine kidakeelseks: ta kas ei teadnud või ei tahtnud selles küsimuses lähemaid selgitusi anda.

Ehkki sõjas hukkamiseks on liigagi palju erinevaid võimalusi, tasuks seoses Bernhard Juursalu surmakuupäevaga meenutada, et 29. veebruarist kuni 6. märtsini pidasid 20. eesti SS-vabatahtlike diviisi 45. ja 46. rügemendi mõlemad pataljonid ägedaid lahinguid Narva linnast veidi põhja pool asunud Vepsküla-Siivertsi sillapea likvideerimiseks. Neis võitlustes, mis päädisid punaväelaste tagasilöömisega Narva jõe idakaldale, kaotas Eesti diviisi 110–120 meest langenute ja teadmata kadunutena ning 400–450 haavatutena. Põhiosa kaotustest kanti miinipildudjatules ja jalaväemiinide läbi, viimaseid oli sillapeale paigaldatud üle 6000.²⁰

184. julgestusgrupp (1941–1942)

Pisut rohkem on võimalik öelda väeosa kohta, milles teenides Bernhard Juursalu päevikut pidas. Seejuures tuleb alustada veidi üldisemast taustast.

Vene-Saksa sõja puhkedes vallandus Eestis 1941. aasta juulis-augustis Suvesõda, milles osalenud metsavennad võitlesid Nõukogude okupatsiooni vastu ja oma-riikluse taastamise eest, tegutsedes enamjaolt omaalgatuslikult ja iseseisvalt. Mitmed suuremad partisiiniüksused, nagu major Hans Hirvelaane pataljon, kapten Karl Talpaku kompanii, Erna rühm jt, tegid siiski koostööd Saksa vägedega. Pikka iga neil aga polnud. Kuivõrd Saksamaa poliitilise juhtkonna arvates kuulus „vere au“ võitluses uue Euroopa eest üksnes sakslastele (germaani rahvastele), siis saadeti sõja eel Nõukogude Liidu koosseisu kuulunud aladel moodustunud vabatahtlikud relvaüksused kiiresti laiali.

Samas osutus idasõjakäik eeldatust märksa ohvriterohkemaks ning Saksa juhtkond tunnetas juba varakult elavjõu nappust, eriti seoses kasvava vajadusega julgestada järelveoteid. Oli ju sakslaste kiire edenemise tõttu jäänud nende tagalasse

¹⁸ H. Prunsvelt. Sõjasurmad aastatel 1939/1945: eestlased ja eestimaalased, kes langesid, surid ja jäid teadmata kadunuks Teise Maailmasõja rinnetel. Tallinn: Grenader, 2013, lk 171.

¹⁹ Vt ka Eesti Sõna, 5.05.1944, lk 3.

²⁰ R. Rosenthal. Lahingud Vepsküla sillapeal 1944. aasta 29. veebruarist 6. märtsini. – Sõdur 2023, 5, lk 48–57.

hulgaliselt punaväelasi, kellest osa asus teostama sissivõitlust. Nii tegigi Peterburi suunal tegutsenud Saksa 18. armee juhataja kindralooberst Georg von Kuchler 21. augustil 1941. aastal armee tagalakomandandile kindralmajor Hans Knuthile ülesandeks moodustada eesti vabatahtlikest kolm julgestusgruppi (*Sicherungsgruppe*).²¹

Tegelikult formeeriti eestlastest koguni kuus julgestusgruppi, mis kandsid numbreid 181, 182, 183, 184, 185 ja 186 (kombinatsiooni algusnumbrid – 18 – tähistasid 18. armeed), ning üks tagavara julgestusgrupp (*Estnische Ersatz-Sicherungsgruppe Narwa*). Tösi, 186. julgestusgrupp ei saavutanud kunagi ettenähtud täiskooresseisu ning selle meeskond jagati 1942. aastal laiali teiste gruppide täienduseks.

Julgestusgrupp kujutas enesest jalaväepataljoni, koosnedes staabiüksusest ja neljast sadakonnast (sadakond vastas kompaniile, kuid sakslased ei lubanud eesti väeosades pataljoni ja kompanii nimetust kasutada). Sadakond omakorda koosnes kolmest jalaväerühmast ja ühest raskekuulipildujarühmast. Ametlike koosseisude järgi pidi staabiüksusesse (koos voriga) kuuluma 7 ohvitseri, 16 allohvitseri ja 56 sõdurit ning igasse sadakonda 4 ohvitseri, 26 allohvitseri ja 161 sõdurit, seega gruppi kokku 843 sõjaväelast. Meeste tegelik arv kõikus aga üpris suures ulatuses. Näiteks 1942. aasta 1. mai seisuga oli erinevates gruppides 575–847 sõjaväelast (seejuures pole arvesse võetud osaliselt komplekteeritud 186. julgestusgruppi ega tagavaragruppi Narvas); kõigis gruppides kokku 4050 meest.²²

Julgestusgruppid moodustati sadakondade kaupa erinevates paikades ning sadakondade puhul kasutati jätkuvat numeratsiooni. Sadakonnad 1–5 formeeriti Tartus, 6 ja 7 – Viljandis, 8 – Põltsamaal, 9, 10 ja 11 – Pärnus, 12 – Paides jne. Seejärel ühendati sadakonnad julgestusgruppideks: 181. gruppi arvati sadakonnad nr 1–4, 182. gruppi – nr 5–8, 183. gruppi – nr 9–12 ning 185. gruppi – nr 19–22. Bernhard Juursalu „koduväeosa“, 184. julgestusgrupi puhul see loogika aga ei kehtinud. Gruppi pidanuks kuuluma sadakonnad nr 13–16, kuid tegelikult koosnes grupp sadakondadest number 14, 15, 16 ja 18, sest sadakonnad nr 13 ja 17 tegutsesid iseseisvate üksikkompaniidena väljaspool julgestusgruppe.²³

Julgestusgruppid koosnesid vabatahtlikest, kellest enamikku ajendas soov maksta kätte Nõukogude okupatsiooni ajal kogetud kannatuste eest (kahtlemata leidus teisigi motiive). Vabatahtlikega sõlmiti üheaastane teenistusleping ning neile maksti palka, mis koosnes astmepalgast, sõjatasust ja rindelisast. Esialgu, kui palka maksti rublades, sai tavasõdur 375 rubla astmepalgana ja 600 rubla (perekonnainimesed 900 rubla) sõjatasuna, millele lisandus 10 rubla päevas rindelisana. Hiljem olid vastavad summad idamarkades: 72 + 45 (75) + 1,5.²⁴ Väidetavalt ületas sõduri sissetulek vaid pisut vabrikutöölise keskmist kuuteenistust.²⁵ Allohvitseride tasu oli nähtavasti

²¹ T. Hiio. Eesti üksustest *Wehrmacht*'i, SSi ja politsei ning Relva-SSi alluvuses Teise maailmasõja ajal: Komplekteerimisest ja formeerimisest. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat 2011, 1 (7), lk 184.

²² Samas, lk 182.

²³ Samas, lk 185–187.

²⁴ Samas, lk 184.

²⁵ T. Nõmm. Eesti üksustest Saksa sõjaväes: Formeerimine ja isikkoosseis. – Akadeemia 1990, 1, lk 119.

mõnevõrra kõrgem, igatahes väitis Vilhelmine Juursalu, et oli sõja-aastail oma abikaasa ülalpidamisel (ka enne sõda polnud ta teinud palgatööd, vaid täitis koduperenaise rolli).²⁶

Julgestusgrupe, sadakondi ja rühmi juhtisid eesti ohvitserid, kuid grupiülemate tegevust kontrollisid Saksa läviohvitserid (*Verbindungsoffizier*), kes püüdsid tegelikku juhtimist enda kätte koondada. Eestlaste seas põhjustas see mõistagi rahulolematust, mida süvendas veelgi sakslaste seas pahatühti ilmnunud üleolev suhtumine eestlastesse kui „mitteaerialastesse“. Paksu verd tekitas ka eestlaste ja sakslaste ebavõrdne kohtlemine, mis avaldus nii üksuste relvastamisel (eestlased pidid enamasti läbi ajama sõjasaagiks saadud Vene relvadega) ja varustamisel (eestlased said küll *Wehrmacht*'i välihalli vormi, kuid ilma eraldusmärkideta ning ainsaks kinnituseks nende kuuluvusest Saksa relvajõudude juurde oli varrukalint kirjaga *Deutsche Wehrmacht*) kui ka mitmetes pisiasjades. Nii ei tunnustatud kaua aega Eesti auastmeid (kõik Eesti ohvitserid ja allohvitserid olid ühtviisi *sonderführer*'id); ei lubatud kanda rahvuslike (sinimustvalgeid) tunnuseid ega jagatud isegi võrdseid autasusid (sakslastele antavate riiklike teenetemärkide asemel tuli eestlastel leppida tänukirjadega). Vabatahtlike seas põhjustas meelepaha ka asjaolu, et Saksa väejuhatuse keeldus kategooriliselt ühendamast eesti pataljone suuremateks rahvuslikeks üksusteks ning kasutas neid laialipillutatult Saksa väeosade vahel. Kõigest sellest tulenevalt lakkas mõne aja möödudes vabatahtlike juurdevool ning esialgse teenistuslepingu lõpp-tähtaja saabumisel eelistasid paljud Idarinde veteranid minna üle loodavasse Eesti SS-leegionisse. Neil põhjustel formeeriti viis julgestusgruppi 1942. aasta oktoobris ümber kolmeks idapataljoniks (*Ost-Bataillon*).

Esialgu kasutati julgestusgrupe 18. armee tagalas, st maa-alal, mis algas 50 km kaugusel rindejoonest ja ulatus Eesti Vabariigi idapiirini, ning nad teostasid valvet järelveoteedel (peamiselt sildade ja raudteejaamade julgestamine) ning puhastasid armee tagalat punaväe riisimetest ja partisanidest. Seoses rindeolukorra halvene-misega 1941/42. aasta talvel leidsid julgestusgrupid aga järk-järgult üha enam otsest rinderakendust (eriti Volhovi koti likvideerimisel).

184. julgestusgrupi sadakonnad moodustati 1941. aasta augustikuu teisel poolel Rakvere (14. sadakond), Lüganuse (15. sadakond), Püssi (16. sadakond) ja Narva (18. sadakond) vabatahtlikest. Grupi ülemaks oli esialgu major Heinrich Ellram, 1941. aasta detsembrist 1942. aasta veebruarini major Julius Ellandi ja seejärel kapten Julius Edor. Grupp oli algselt mõeldud rannakaitseks Aseri-Ontika lõigus, kuid septembri keskel saadeti see Venemaale. Kuna vabatahtlikele oli varem lubatud, et neid rakendatakse ainult kodumaal, siis ei soostunud kõik mehed Venemaale minema ja vabastati teenistusest. Sellest tulenevalt võeti ette grupi täiendav komplekteerimine.²⁷ Nähtavasti just seetõttu sattus 184. julgestusgrupi ridadesse ka Tallinnas end vabatahtlikuna registreerinud Bernhard Juursalu. Nagu päevikust

²⁶ RA, ERAF.130SM.1.12409, l. 435–462, Vilhelmine Juursalu ülekuulamisprotokollid, 1951–1952.

²⁷ Eesti idapataljonid Idarindel 1941–1944. Tallinn: Argo, 2004, lk 225.

selgub, sõitis ta 15. oktoobril koos kaasteenijatega Tallinnast Narva ning marssis seal 21. oktoobril jalgsi edasi Jamburgi (Kingissepp), kus temast sai 184. julgestusgrupi 18. sadakonna II rühma veltveebel.

184. julgestusgrupi kohta leidub kirjanduses²⁸ suhteliselt vähe andmeid (võrreldes näiteks 181. grupiga), mistap on selle täpset sõjateed keeruline rekonstrueerida ning just selles osas on Bernhard Juursalu sõjapäevik eriti väärtuslik. Tõsi, tuleb arvestada, et grupp ei tegutsenud alati ja kõikjal üheskoos, vaid sadakonnad võisid täita erinevaid ülesandeid ja olla laiali pillutatud küllaltki suurele maa-alale. Seega kajastab päevik ennekõike siiski 18. sadakonna ja alles seejärel kogu 184. julgestusgrupi tegemisi.

Päevik (1941–1942)

Nagu päeviku autoril Bernhard Juursalul ja päeviku sünnipaigal 184. julgestusgrupil, on ka päevikul endal oma ja osalt üpris põnev lugu.

Päevik, mis hõlmab vaid veidi pikemat ajavahemikku kui üks aasta (14. oktoobrist 1941 kuni 2. novembrini 1942), on ära mahtunud tavalisse kartongkaantega 90-leheküljelisse ruudulisse koolikladesse, millesse on täiendavalt kleebitud hulk (umbes 25) lisalehti. Lisalehtede puhul on osalt tegemist päevikumärkmetega (ajavahemikust 22. juulist kuni 2. novembrini 1942), osalt mitmesuguste skeemidega, osalt ajaleheartiklite ära kirjadega jms. Enamik tekstist on kirjutatud täitesulepeaga ja igati korraliku käekirjaga, osa lisalehtedest on aga (kohati raskesti loetavas) pliiatsikirjas, mis viib paratamatult mõttele, et algsed rindeoludes lahtistele lehtedele tehtud märkmed võivad olla hiljem rahulikumates oludes kaustikusse ümber kirjutatud. Selle oletuse kasuks näib kõnelevat asjaolu, et päevikusse on ümber kirjutatud ka mitmed tollases ajakirjanduses ilmunud artiklid, kusjuures ajaliselt märksa hiljem avaldatud kirjutised on paigutatud päevikus varasemasse aega (temaatiliselt sobivatesse kohtadesse).

Arvatavasti jättis Bernhard Juursalu pooleli jäänud päeviku koju 1943. aasta augustis, mil ta puhkusel olles viimast korda perekonna juures viibis. Keegi pere liikmetest kleepis sellesse hiljem mõned ajalehes Eesti Sõna ilmunud surmateated (nii Bernhard Juursalu enda kui ka arvatavalt tema võitluskaaslaste langemise kohta), kuid võõra käega lisatud kirjutisi ei näi päevikus olevat. Nõukogude okupatsiooni-režiimi taastudes toimetati päevik tõenäoliselt soovimatu silma nägemisulatusest eemale. Aastaid hiljem puutus see aga ometi Nõukogude julgeolekutöötajatele näppu ja toodi peidukohast välja.

Nimelt anti 22. novembril 1951 Tallinna autokoolist Pagari tänavale teada, et ühe õpilase mantlitaskust paistab välja ümbrik pealdisega „Ainult eestlastele!“.²⁹ Selgus,

²⁸ Vt Eesti vabandusvõitlejad Teises maailmasõjas. Koost. A. Jurs. Toronto, 1987 (2. tr Tallinn, 1995); Eesti idapataljonid Idarindel 1941–1944.

²⁹ Saatusekaaslased: Eesti noored vabandusvõitluses 1944–1954. Koost. U. Josia. Tartu-Tallinn, 2004, lk 45.

et ümbrik sisaldas „nõukogudevastast“ lendlehte ning järgnenud juurdlus³⁰ selgitas kiiresti välja, et lendlehtede koostamise, paljundamise ja levitamise taga seisab „organisatsioon“, mis arvati koosnevat esialgu kolmest, hiljem viiest noormehest vanuses 17–20 aastat. Juba 23. novembril allkirjastati arreteerimismäärused Uldo Juursalu kui „ninamehe“ ning Ilmar Halliku ja Heino Saaremäe kui tema „käsilaste“ vahi alla võtmiseks ning läbiotsimise korraldamiseks nende ühises elukohas, Bernhard Juursalu endises korteris Kungla tänav 53–7. Kaks nädalat hiljem tabas sama saatus veel kahte naabruses (Kungla 45) elanud noormeest: Edgar Kurge ja Hugo Jüriööd.

Muide, viimase noorega olid tšekistid püsti hädas – ei suuda ju ükski „normaalne“ vene inimene tema perekonnanime ei korrektselt kirjutada (kasutati kirjaipilti Юриёв) ega ammuigi mitte hääldada. Ja kui siis veel selgus, et sõbrad tarvitasid Hugo puhul üpris levinud hüüdnime Uuks (uurimistoimikus moonudus see miskipärast Kuks'iks), oligi pahandus majas, sest tšekistidele hakkas viirastuma rangelt konspiratiivne nõukogudevastane organisatsioon. Asja ei teinud põrmugi paremaks ülekuulamiste käigus ilmsiks tulnud tõsiasi, et ühenduse „juhi“ Uldo Juursalu sünnijärgne nimi oli hoopistükki Ulrich Jürgenson.

Õigupoolest oli kogu „süüasi“ lihtne ja selge, sest läbiotsimisel leiti üles nii lendlehed kui ka nende trükkimiseks kasutatud kirjutusmasin, samuti paljundamiseks vajalikud kopeerpaberid ja suurem pakk õhukest suitsupaberit. Ja ega noormehed varjanudki, et olid kuulnud Ameerika Hääle ja BBC eestikeelseid saateid ning ammutanud neist materjale, mida kasutasid lendlehtede koostamiseks. Samuti võtsid nad omaks, et on omakeskis moodustanud salaühingu Eesti vabaduse eest võitlejate liit (EVL). Sellele vaatamata vintsutasid ülekuulajad noori pikalt ja püsivalt, korrates ikka ja jälle tüütuseni ühtesid ja samu küsimusi, justkui lootes kivist vett välja pigistada.

Ühtlasi leiti võimalus kaasata „süüasja“ Uldo Juursalu ema Vilhelmine, keda süüdistati nii „kuriteo“ kaasosaliseks olemises (teadis, aga ei kaevanud sinna, kuhu vaja) kui ka nõukogudevastase kirjanduse säilitamises ja lugemises ning nõukogudevastaväenulikes väljaütlemistes. Tõendite leidmiseks korraldati tema majapidamises veel täiendavaid läbiotsimisi, ehkki kogu Bernhard Juursalu raamatukogus leidunud „keelatud kirjandus“ oli juba varem kaasa viidud. Lõpuks jõudiski õnn tšekistide õuele – korteri juurde kuulunud puukuurist leiti kolm vihikut, neli lauluteksti ja raamat „Eesti rahva kannatuste aasta“. Kolmest vihust kahes väitis Vilhelmine Juursalu olevat tema mehe kui raamatulevitaja klientide andmed, aga kolmas päevalgele tiritud kaustik osutus Bernhard Juursalu päevikuks.

Tšekistid lasid päevaraamatu enda jaoks riigikeelde ümber panna ja näib, et tundsid erilist huvi kõigi selles märgitud isikute vastu (päeviku kirjutaja oli küll ettenägelikult kasutanud sageli üksnes perekonnanime esitähte, kuid leidis ka erandeid). Kuidas saadud andmeid kasutati, see uurimistoimikust ei selgu. Samuti pole selge, mil moel päevik Pagari tänavalt tänasesse Rahvusrhiivi sattus, aga arvata võib, et

---

³⁰ Kogu järgnev teave pärineb Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee lõpetatud uurimistoimikute kollektsiooni säilikust RA, ERAF.130SM.1.12409.

„operatiivvajaduste“ ammendumisel kaotas julgeolek selle vastu lihtsalt huvi. Ja nii jäigi päevaraamat arhiivi paremaid aegu ja lugejaid ootama.

Mis sai arreteeritustest? Ajastuomaselt said kõik viis noormeest süüdistuse nõukogudevastase organisatsiooni loomises ja selles osalemises ning tribunal (31. märtsil 1952) langetas kõigile ühesuguse otsuse 25 + 5. Ainsana pääses pisut kergemini Vilhelmine Juursalu, keda süüdistati nõukogudevastase kirjanduse hoidmises ning kellele Eesti NSV ülemkohus määras selle eest „kõigest“ 10 aastat vangistust. Õnneks jäid kõik asjaosalised laagrites ellu ja said võimaluse – kes varem, kes hiljem – kodumaale tagasi pöörduda.³¹

Mõte bolševismi vastu võitlema mõne
 oli mõnel omal, Tallinna vabastamisest peale 28.08.41.
 võtsin osa oma-kaitse riigis mõnest lahusest
 14.10.41, et astuda sama sõjaväe Eesti julgeoleku
 palatjoni, mis pidi siirduma „secrete kodumaa le“
 Venemaa „abjungi.“ kus võitleis pidi algama
 Partisaniidega.

Nüüd avanes võimalus et võtta lausuda
 oma seega venelade ja oleda eest, ning kiiremini hävitada
 kommunistlikud vereimejad. Soor lausutus.
 Tallinn 14. sept. 1941a.

Bernhard Juursalu päeviku esimene sissekanne.
 RA, ERA.R-75.1.16

³¹ Poliitilised arreteerimised Eestis 1940–1958 (§ 58). Kd 1. Koost. ja toim. L. Õispuu. Tallinn, 1996, lk 70, 105, 108, 468; Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis. Kd 3. Koost. L. Õispuu. Tallinn, 2005, lk 395, 474; Saatusekaaslased: Eesti noored vabadusvõitluses 1944–1954. Koost. U. Josia. Tallinn, 2004, lk 66.

Üllitamispõhimõtted

Käesolevas publikatsioonis on päeviku tekst esitatud võimalikult originaalilähedase, parandamata isegi ilmselgeid kirjavigu ja korrigeerimata kohati üpris isepäist interpunktsiooni. Samas pole välistatud, et sisse on lipsanud mõned vead, mis tulenevad tundmatu käekirja võõriti lugemisest. Kõik dateeritud päevikukirjed on esitatud kronoloogilises järjestuses, sõltumata sellest, kus ajalisel hilisemate märkmetega vahelehed paiknesid. Küll on artiklile ette nähtud mahupiirangute tõttu jäetud käesolevast publikatsioonist välja enamik päevikusse ümber kirjutatud ajaleheartikleid. Samuti on tehtud väljajätteid päevikutekstist.

Kuna Bernhard Juursalu on kasutanud päevikus hulgaliselt lühendeid, siis ei ole neid tekstis lahti kirjutatud, vaid nende selgitused on esitatud päeviku ees.

Päevikus kasutatud lühendid

adjut – adjutant	ohv – ohvitser
aut – automaat-	O.K. – Omakaitse
feldv – veltveebel (<i>Feldwebel</i>)	om – oma
gr – grupp; granaat	part – partisan
hm – hommik	patül, patüll – pataljoniülem
hob – hobune	pdr – padrun
hptm, hpt, hpm, hptm – kapten (<i>Hauptmann</i>)	pg – poeg
j – jagu	pk – püstolkuulipilduja
k.k., k/k, k.klp, kergeklp – kergekuulipilduja	piilk – piilkond
kl – kell	RK, r.k., r.klp – raskekuulipilduja
klm – kilomeeter	rühmül – rühmaülem
komp – kompanii	sadak – sadakond
kompül (kompüll) – kompaniiülem	sanit – sanitar, sanitaar-
KP – komandopunkt	sold – reamees (<i>Soldat</i>)
kp, klp – kuulipilduja	srtv – suurtüki-, suurtükiväe-
kpt – kapten, mereväekapten	sv, s/v – sõjavägi, sõjaväelane
l – läinud (möödunud)	uffz – allohvitser (<i>Unteroffizier</i>)
ltn – leitnant (<i>Leutnant</i>)	unterohv – allohvitser
m – meie	vaenl – vaenlane
maj – majandus-	vahip – vahipost
mtr – meeter	vahtk, vhtk – vahtkond
ob.feldf. – ülemveltveebel (<i>Oberfeldwebel</i>)	vp – vintpüss
ob.ltn – ülemleitnant (<i>Oberleutnat</i>)	õk – õhukaitse
oberstltn – kolonelleitnant (<i>Oberstleutnant</i>)	ü.sold – ülemreamees (<i>Obersoldat</i>)

► **Bernhard Juursalu. Meenutused Venemaa džunglist: võitluses partisanidega³²**

Mõte bolševismi vastu võitlema minna oli minul ammu. Tallinna vabastamisest peale 28.08.41. võtsin osa Oma-kaitse ridades millest lahkusin 14.10.41., et astuda Saksa sõjaväkke Eesti Julgeoleku pataljoni³³, mis pidi siirduma „suurele kodumaale“ Venemaa „džungli“, kus võitlus pidi algama Partisaanidega.

Nüüd avanes võimalus, et kätte tasuda oma suguvendade ja õdede eest, ning kiiremini hävitada kommunistlikud vereimejad. Soov täitus.

Tallinn 14 okt. 1941 a.

Ärasõiduks Venemaale oli täna kogumine Oma-kaitse staabi juure 07.00. Meeste kontrollimine, ning minek rivi korras läbi linna. Ülemistele jõudmine kell 08.45 väljasõit kell. 10.10 Jaama oli saatma tulnud arvukalt omakseid, kes saatsid oma abikaasasi, poegi ning vendi suurele eneseohverdavale ülesannete täitmisele.

Ajakirjanikud tegid veel viimseid jäädvustusi foto plaadile, olime ju esimene ešelon vabatahtlikke Tallinnast.

Veel viimsed käepigistused ning õnne soovid kui rongi liikumine lahutas meid, võibolla nii mõndagi kaasvõitlejad igavesti. Jaamast lahkudes kõlas meie laul võimsalt ja tugevalt „Isamaa ilu hoieldes, vaenlase vastu võideldes“.

Narva jõudsimel kell. 22.00.

Narvas 15 okt. 1941 a.

Narvas majutati meid Ilmarise³⁴ ruumidesse kus viibisime 5 päeva millise aja jooksul oli ülemate määramine kohtadele, selgus et mind on määratud I komp³⁵ II rühma Feldvebliks, meeste rühmadesse jaotus ning meeskonna varustamine, see kõik käis masinlikult kiiresti, ning lõpuks saunas käik.

Narvas 20.10.41.

Täis rakmetes rännak korras Narvast – Kingiseppa³⁶ väljaastumine kell 09.00. Vene-piirist üle kell. 11.25. Kingiseppa jõudmine kell. 17.50. Kuna enamasti kõigil tuli see rännak sooritada üle tüki aja ehk koguni esmakordselt, siis kohale jõudes oli pooldel meestel jalad villisi täis ning ise surmani väsinud.

Kingisepp 21.01.41³⁷.

³² Kaustiku pealkiri on originaalis saksakeelne: Feldfebel B. Juursalu. Estn. gruppe 184. / 18. k II r. Feldpost nr. 47206. Erinnerungen aus dem russischen „Dschungel“. Im Kampfe mit den Partisanen.

³³ „Eesti Julgeoleku pataljon“ kandis ametlikult nimetust julgestusgrupp (*Sicherungsgruppe*).

³⁴ Ilmarine oli aastatel 1874–1940 Narvas tegutsenud eesti laulu- ja mänguselts, mis paiknes üüriruumides Peetri platsi ääres.

³⁵ Hiljem 184. julgestusgrupi 18. sadakond (kompanii).

³⁶ Kingissepp (a-ni 1922 Jamburg) on linn ja samanimelise rajooni halduskeskus Leningradi oblastis (Vene revolutsiooni eel Peterburi kubermangu Jamburgi maakonna keskus), mis paikneb Lauga (Luuga) jõe keskjooksul ja Narva–Peterburi raudteeliinil, 25 km kaugusel Narvast. Teise maailmasõja eel elas linnas u 8000 inimest.

³⁷ Kirjutaja näpuviga; peab olema 21.10.41.

On alganud sõjaväeline väljaõppe, iga päev vastavalt koostatud kava järele, ning Saksa sv. määrustiku kohaselt. Kuna meie Eesti vabatahtlike ridades eriti palju noori kes pole ültse sv. väljaõped saanud. Nii minu rühmas on 42% kes ühel või teisel viisil on saanud sõjaväelist kasvatust, kuid 58% on täiesti noored.

Kingisepp. 26.10.41.

Täna tuli sooritada matk jalgsi meie asukohast Ida suunas umbes 20 klm. ühes Patüllil, kompüllil ja om.ltn. A.M-ga³⁸, et tutvuda m/rühmale määratud siin džunglis esimese vahiteenistuse asukohaga, mis asub Pihkva raudtee ja Luuga jõe ääres. Asukoht on suurepäraline, üks pisike puuhurtsik, milles saab meil eluase olema on täiesti üksik, ning asub metsa sees. Homme algab terve rühmaga rännak oma uute asukohta. Oma väeossa jõudsimel tagasi hilisööl, et valmistuda hommikuse edasi sõidu vastu.

Kingisepp. 27.10.41.

Vahiteenistuse ülesannetega on juba mõnd päeva oldud uues asukohas, elu on hää, kuid minul tuleb tagasi siirduda oma rühma noordega komp. asukohta, et alata seal meestega väljaõped.

Klennas³⁹ 4.11.41.

Oktoobri revolutsiooni aastapäeva puhul on märgata kommunistide elavnevad tegevust. Korduvad küllastamised lennukitega, lendlehtede loopimised, Narva pommitamine lennukitelt samuti merelt. Leningradi kohal suured ning pidevad plahvatused ja tule kumad mis kestsid kogu öö.

Kingisepp. 07.11.41.

08.11.41. Meeste meeleolu hää, kuna tegevus muutub iga päevaga mitmekesisemaks. Täna sõit haarangule Jurkino–Šabino–Švaiški rajooni hävitati 1 partisaan (sold. E. Sildnik'u poolt) ja haavati kahte part-i kes pääsesid põgenema.

09.11.41. Jõudsimel tagasi kasarmutesse. Õhtul uus korraldus väljaastumiseks.

³⁸ „Patüll“ – 184. julgestusgrupi ülem major Heinrich Erich Ellram (1897–1944). Mobiliseeriti ilmasõtta ja omandas 1916 täiendusohvitseri kutse Põhjarinde lipnikekoolis Gattšinas. Osales Vabadussõjas 5. ja 7. jalaväepolgu nooremohvitserina. Pärast Alaliväe ohvitseride kursuse lõpetamist (1922) teenis II diviisi staabis ning kompaniülemana 7. ja 1. jalaväerügemendis. Major a-st 1936.

„kompüll“ – 18. sadakonna ülem kapten Oskar Puusepp (1898–1980). Osales õppursõdurina Vabadussõjas, lõpetas 1921 Sõjakooli ning teenis ohvitserina Sõjaväe varustusvalitsuses, a-st 1934 kapten. Teise maailmasõja lõppedes jäi Saksamaale, lõpetas Hamburgi ülikooli usuteaduskonna ja ordineeriti õpetajaks.

„om[a] ltn“ – 18. sadakonna II rühma ülem leitnant Arnold Aleksander Murre (a-ni 1936 Mühlberg; 1915–1960). Lõpetas 1934 Tallinna Tehnikumi ja töötas ehitustehnikuna. A-st 1936 lipnik.

³⁹ Klenno tähistab nii Lauga (Luuga) ja Aasiku (Azika) jõe ühinemiskohal paiknevat küla kui ka pärast Veimarni–Oudova raudteeharu rajamist samanimelise peatuskoha ümber tekkinud asulat; küla ja raudteelasulad lahutab u 2,5 km.

10.11.–13.11.41. Haarang Dubrovka–Klenna rajoonis koos 15 sadakonnaga.

Kell 05.00 väljaastumine, vajalised korraldused tehtud, algas sõit autodega ettenähtud asukohta. [- - -]

Mõne tunnilise pingutuse järele saime kätte Partisaanide jäljed, ning algas jälitamine.

Umbes -15° C, lund umbes 5 cm. Liikumine toimus puht raba ning külmamata sood mööda, milles tuli tihti vajuda sisse kuni poolest kehast saadik. Jälitamisel sattus üks 15 sadak. sold. vaenl. taganem. miinile, purustades teise jala täielikult.

Mees lamas oma vere sees, näost valge kuid sääl juures nii vihane, vaatamata oma tõsisele jala vigastusele tahtis mees püsti tõusta edasi minekuks, millest tuli aga loobuda. Kuid sääl juures öeldes: „Tasuge ka minu eest nende kuradi asiaatide parasiitidele – meie vereimejatele kätte.“

Sama päeva p.l. kell. 15.45 kohtasime juba vastasega. Kommunistid oma tunduva arvulise ülekaaluga oli ka kõvemini relvastatud. Peale 2he tunnilist tulevahetust jättis vaenlane maha langenuina 38 ja raskesti haavatuina 20 meest. Osa neist eriti haavatud visati nende eneste poolt süüdatud põlevasse hoonesse, et sellega kaotada kaotuste jälgi. 15 vangist hävitati kohapeal 13, peale kahe, kes anti üle sakslastele.

Meie poolsed kaotused olid vaid üks raskesti haavatu kes suri öösi kell. 03.00, ning kergesti haavatuid oli 4 meest (sold.).

14.11.–15.11.41. Tegutsesid II ja III rühm. Klenna ja Dubrovka ning Tikopissi⁴⁰ rajoonis, kuid midagi olulist avastamata.

16.11.41. võttis sadakond osa Kingisseppa läbiotsimisest kus toimus hulgaline vangistamine.

17.11.41. Algab 18 sadak. ümberformeerimine suuskur-komp-ks.

[- - -]

22.12.–27.12.41. Viibimine Tartus, Tallinnas – Jõulu laupäev jõudsin Tallinna – pühad kodus oma perekonna keskel.

[- - -]

30.12.41. Kompüli korraldusel edasisõit oma rühma juure Veimaris⁴¹, kaasa anti uue aasta vastu võtuks mõned pd. šampust, ning minule ülesandeks kompüli nimel vana aasta õhtul õnne soovida ning koos klaas šampust juua – Veimari, Moloskovitsa ja Mustamersa⁴² vahtk. meestega.

31.12.41.–01.01.42. Sõit Moloskovitsa ja Hrevitsa vahtkonna meestele⁴³ uue aasta puhul õnne soovima. Temperatuur väljas ca 42° alla nulli.

02.01.42. Möödunud ööl kaks vaenlase lennurünnakut kell. 22.45 ja 3.15 m/piirkonda. Üks pommi lõhkemine oli meist umbes 100 mtr. eemal, täistabamus vedurile ning surma sai jaama saksa komandant.

03.01. Kompaniist saabus käskjalg, teatega et valmis olla edasi liikumiseks. Meid vahetama tuleb Gr. 185⁴⁴.

05.01. Saksa komandandi matus, kes vaenl. pommi tabamisel surma sai 1.1.42.

06.01. Edasi liikumine kell. 08.30 suuskadel Veimarist – Kotly⁴⁵ jõudmine kell 20.45.

8.1.42. Edasi liikumine kell. 7.30 Kotlyst – Koskolovo⁴⁶ jõudmine kell. 14.30. Paigutamine talumajadesse.

9.1.42. Ruumide korraldamine. – Valmis väljaastumiseks.

---

⁴⁰ Tikapesa (Aasiku) – ajalooline eestlaste asundus, mis paiknes Jamburgist 6 km kirde suunas; asundusest paar kilomeetrit kagu pool Narva–Peterburi raudteel asub peatus Tikopis. Tikapesas oli sündinud kirjanik Veera Saar (Veera Alise Döring; 1912–2004), kes kirjeldas hiljem eestlastest asunike elu oma romaanisarjas (Kraakuvi mägi, Maa hind, Kodutee, Käritsa leib).

⁴¹ Veimarn – raudteejaam ja selle juurde kuuluv asula Narva–Peterburi raudteel, Jamburgist idas; sai nime ümberkaudsete maade omaniku senaator Alexander Hermann von Weymarni (1791–1882) järgi.

⁴² Peab olema Pustomerža – tänapäeval asuvad Veimarni raudteejaamast idas kaks küla: Suur-Pustomerža (raudteest põhja pool) ja Väike-Pustomerža (raudteest lõunas).

⁴³ Uusaastaööll Veimarni, Pustomerža, Hrevitsa ja Moloskovitsa vahtkondadesse kuulunud meeste nimed on kirjas päeviku esilehtedel (kokku 51 nime).

⁴⁴ 185. julgestusgrupp.

⁴⁵ Kotlõ (Kattila) – ajalooline vadjalaste küla, samanimelise külanõukogu keskus ja raudteejaam Kingisseppa rajoonis.

⁴⁶ Koskolovo (Koskisenkylä) – ajalooline ingerlaste küla Luuga lahe lähistel Kingisseppa rajoonis, tänapäeval Ust-Luga sadama äärealal.

10.1.42. Hommikul kogu komp. rännak korras edasi Koskolovost väljaastumine kell 12.10 jõudmine Ust-Luugasse⁴⁷ kell. 18.00. Rännak toimus ca 32°–35° C juures.⁴⁸

Veel sama päeva õhtul antakse II rühmale kätte ülesanne – vahiteenistus Lipovos⁴⁹ ja Kurgolovos⁵⁰. Õhtul kl 20.15 astub rühm koos feldv. Juursaluga välja ja jõuab oma sihtkohta (15 klm. eemal) kl. 01.45.

11.1.42. Haarangule väljaastumine Lipovost kell 07.00 koos Narva „O.K.“ meeskonnaga – Lipovo ja Valge järvede⁵¹ rajooni. Tegutsemine sündis koos Oma-kaitsemeestega, kuna üldjuhiks oli üks O.K. ltn. See tegutsemine oli rohkem nalja mäng, arvestades nende saamatust ning aeglust.

12.1.42. Vahiteenistuse ülevõtmine, ning täpne tutvumine kohapäälse olukorraga, panin täna juba oma meestest vahipostid välja. Selgus et kohapäälne küla „Lipovo“ milles meil asukoht, on olnud üks suuremaid ning jõukamaid külasi. Küla elanikkude arv 215⁵² Kõik Isorlased ja Soomlased, välja arvatud 4 vene perekonda. 85% külaelanikest on perek. pead kõik areteeritud või küüditatud juba 1938 a. ära.

13.01.42. Täna tuli minul koos kohaliku Saksa komandandiga tutvuda kohapäälse kaitsepositsiooni kavaga, mis tuli aga katkestada minu haigestumise tõttu. Varsti selgus et tegemist on raskekujulise kala mürgitusega.

15. jaan. Rühma ülema ülesannetes tuli minul täna, vaatamata oma haigusele, koos ob.ltn. O-ga⁵³, kes kohale sõitis U-Luugast siia vastavate korralduste tegemiseks. Kuna meie oleme siin n.n. eesliinil oma komp. julgestusena eelpostidel.

Lipovost sõitsime ob.ltn. Onnoga koos Kurgolovosse, seal tegin korralduse Uffz. S-le edasisõitmiseks piilkonna vanemana Kaibolovosse⁵⁴. Temberat. ca -38° C.

16. jaan. Relvade proovimine, kuna kõikide huvi oli suunatud meie uue relva – Tankitörje (T.T.) kahuri peale, Laskmine toimus merele Ida suunas, kuigi kahuril puudus kauguse mõõtja, olid laske tabamused rahuldavad. Varem kahurväes teenind olid vanad sold. V. ja sold. B.T. kes oma teadmisi edasi andsid ka teistele. Vaevalt laskmine lõpetatud, kui kohale sõidavad Saksa side ohv. major I. ja m/komp. Haptn. O.P.⁵⁵ oma saatjaskonnaga, minul tuleb kaasa sõita Kurgolovosse tutvumine kohapäälse olukorraga, teeb major veiksed muudatused positsioonide kui ka üksikute vahipostide alal. Mind määratakse „Lipovo“sse operatsioonide alal Komandandiks.

⁴⁷ Ust-Luga (Laukaansuu) – ajalooline ingerlaste asula Lauga lahe lõunakaldal, Lauga jõe suudmes.

⁴⁸ 6.-10.01.1942 toimunud 62 km pikkuse suusaretkega marsruudil Veimarn-Kotlõ-Koskolovo-Ust-Luga paigutati Bernhard Juursalu üksus Kingissepa ruumist ümber Soome lahe lõunarannikule Lauga jõe alamjooksu piirkonda.

⁴⁹ Lipovo (Pärspää) – ajalooline ingerlaste küla Kurgolovo (Kurkola) poolsaare (lahutab Narva lahte Lauga lahest) idarannikul, samanimelise järve ja Lauga lahe vahel.

⁵⁰ Kurgolovo (Kurkola) – ajalooline ingerlaste küla samanimelise poolsaare põhjatipus.

⁵¹ Järved Kurgolovo poolsaarel – riimveeline Lipovo järv põhjapoolsem ja mageveeline Valge (Beloje) järv lõunapoolsem.

⁵² 1928. aasta seisuga oli Lipovos elanud koguni 594 inimest.

⁵³ Ülemleitnant (*Oberleutnant*) Paul Onno (1902–1974) lõpetas 1925 aspirantide kursuse ning teenis a-ni 1940 Kaitseliidus (a-st 1934 leitnant).

⁵⁴ Kaibolovo (Kaipaala) – endine küla Kurgolovo poolsaare läänerannikul Narva lahe ääres.

⁵⁵ „m/komp. Haptn. O.P.“ = meie kompanii (18. sadakonna) ülem kapten (*Hauptmann*) Oskar Puusepp.

17. jaan. Täna valmistasime koos Saksa komandandiga „Lipovo“ küla kaitsepositsiooni kava, ühtlasi tegime koos meie, samuti Saksa meeskonnale proovi häire. Tulemused – rahuldavad. Temperat. ca -39° C.

[- - -]

20. jaan. Päevad mööduvad midagi mainimisväärt, elu on sisse seatud kohapeal pikemaks ajaks. Temperat. kõigub igapäev ca -37°–44° C. Külavanemal lasksin küüdi korras kohale vedade meeskonnale kui ka enesele kütte puud paariks nädalaks, et mehed postilt tulles ka ruumis ei peaks külmetama.

Meie kui ka Saksa vahipostide poolt panti tähele merel möödunud ööl korduvaid mootorsaanide liikumisi ning prosektori valgustust Lavansaarelt⁵⁶ meie suunas.

Edasi, Venemaa paistab!⁵⁷

Külm, väga külm. Üle neljakümne kraadi. Oleks ka midagi sooja seljas! Kodumaalt saadetud kasukad eestlasteni ei jõua. Nii mõtleb vabatahtlik, sammudes vahipostil kusagil Venemaa „džunglis“. Ta on üks neist kahekümnetuhandest, kes sunduseta haaranud relva isamaa heaoluks, Euroopa rahvaste ja kultuuri kaitseks asiaatide vastu. [- - -] Külm tungib läbi paberist riiete ja muudab ükskõikseks. Mis siis, kui külm võtab näo, käed või jalad. Ollakse ju seks siin, et anda kõik, mis kallis, sest ohvriteta pole võite. Jäägu siis kõik, kõik siia lumeväljadele. Kodumaa heaks pole ükski ohver liig suur. [- - -] Verd ei valata tüki leiva ega kruusi mõru sõduritee eest, palga eest ei taluta viletsusi, vaid lootus et noorem sugupõlv kord vabaduses üles ehitab sõjas hävinut, aitab raskusist üle saada. Lootus tiivustab ning kui on raske, siis kostab ütelus: „Edasi, Venemaa paistab“ mis on saanud meie vabatahtlike hüüdlauseks, kuigi nagu oodataks hüüdu: „Edasi, Kodumaa ootab!“

22. jaan. Partisaanide elav tegutsemine, eriti merel, oli märgata vastase mootorsaanide liikumisi, ning Lavansaare kohal tule kumasi ja suuri plahvatusi.

23. jaan. Täna õhtul helistati mulle Gr. staabist, et U-Luuga piilkond on teel kohtand partisane. Kohapeal maha lastud üks, vangi üks, kuid kolmas on saanud põgenema. Tõenäolikult et Lavansaarelt on saabunud jälle üksikud luure salgad.

24. jaan. Üks õudsemaid-külmemaide päevi, varjulises kohas -38° kuna mere ääres -45° C. Piilkonnast tulnud meestel olid kõigil kas nina, varbad või nägu külmand. Tuul Nord-Westist. Riietus sarnase pakasega annab end teravalt tunda. Nagu näha läheb igapäevaga ikka külmemaks.

---

⁵⁶ Lavassaar (Lavansaari, a-st 1951 Moštšnõi) – saar Soome lahe idaosas, Suursaare ja Seiskari vahel, Kurgolovo poolsaarest 25 km põhja pool. Lavassaar koosneb kahest osast: läänepoolsest suuremast peasaarest ja idapoolsest väiksemast Suisaarest, mida ühendab maakitsus (Taipale). Saar kuulus kuni Talvesõjani Soomele, seejärel Venemaale. Vene-Saksa sõja ajal oli Lavassaar Vene Balti laevastiku kõige läänepoolsemaks tugipunktiks, kuhu rajati sõjasadam, lennuväli, rannakaitsepatari ja maismaakindlustused (tulepunktid, varjendid, okastraattõkked, miiniväljad jne).

⁵⁷ Arvatavasti on tegu tundmatu ajaleheartikli ümberkirjutusega.

3. II. 42.⁵⁸

Täna toodi meile edasitoimetamiseks Kurgolovo vahtk. poolt üks s/v põgenik – Eestlane, kes punaste ajal mobilisatsiooniga on viidud Eestist Venemaale. Põgenik eestlane – Räski Ivan Pauli pg. on pärit Narvast, Vaikülalt, kes on põgenema saanud Oranienbaumi ligidalt punaväest, kes rääkis järgmist: Nälg on kohutav, hobused on kõik söömiseks tapetud, isegi hobuse nahad tarvitatakse süldiks keetmiseks, mida saab ka jao kaupa. Leiba suhkurt ega kartulaid pole enam kaua saadud, leiba vahest harva saab 100 gr. segatud loomajahuga milles suur protsent on liiva. Ühest kartulast, kui kuskilt leitakse makstakse kuni 70 rbl. Kuna enne siinse maaala vallutamist, s.t. I. sügisel on juba kartula kg. maksnud 10 rbl. Inimesi sureb hulgaliselt. Väljas liikudes on näha näljast nõrkend inimesi, kes enamikult kõik tuigerdavad ning näljast pais-tend, varisevad kokku, ei neid ole seal kellegil mahti ega tahtmist sealt koristada, vaid lükatakse jalaga lihtsalt tee pealt kraavi lume sisse, ja nii on tuhandeid inimesi kes on nälja surma leidnud, nende laibad vedelevad maanteede ja küla tänavate kraavides. Mees oli ise samuti nagu surma vari. Põgenema on saanud möödunud reedel, sellega 4 päeva suuskadel näljasena merd mööda Narva suunas. Kuid juba meie ligidal mees pole enam suutnud edasi sõitma ühte küla nähes, vaid pöördund külasse et paluda suu täis süüa, ise olles surmani väsinud, kuna punaväes olla korduvalt toonitatud, et sakslased tapavad kõik mees kodanikud ära. Kuid mehel ületas nälg surma hirmu. Mees tabati meie vahipostide poolt. Kui meil mehed pakkusid temale supi.

5. veebr. Viimaseil päevil on märgata jälle vastase poolel elavnevat tegutsemist, kuid nüüd eriti õhu teel, käib torkimas ühes või teises tagala piirkonnas. Ühe sarnase retke korral tõmmati üks niisugune punatäht, või õieti sunniti hädamaanduma, kuid lendur ise sai põgenema Seiskari⁵⁹ saare suunas, maandumine sündis meist umbes 20 klm. ida suunas. Kohale minnes ilmnis et mainitud lennuk oli üks uuemaid täiesti ilma soomuseta – pappkeregga. Nagu juures oleval pildil näha on sel linnukesel oma elupäevad loetud.⁶⁰

Ltn. Murre jõudis ka oma väeossa tagasi, kes viibis haiglas üle kuu aja – oli raskem operatsioon.

8. märts. Lipovost ja Kurgolovost lahkumine, minek sadak. juure U-Luugasse.

9. märts. Väljaastumine U-Luugast 30 klm. suusarännakule Malaja-Stremle-niesse⁶¹ kl. 9.15 saabumine kl. 14.30. Kohale jõudes on külas näha alles suitsevoid ahervarsi, selgub et just eile on teostunud külale N. Vene 4 lennuki rünnak. Külale heidetud umbes 20 pommi ja süüdatud põlema kuulipilduja leekkuulidest 11 elumaja

⁵⁸ Järgnev tekst on lisatud eraldi lehel ega ole päevikusse ümber kirjutatud.

⁵⁹ Seiskari (Seskar) on väikesaar (4,2 km²) Soome lahe idaosas, Lavassaarest 28 km ida pool. Kuulus Talvesõjani Soomele ja siitpeale Venemaale. Vene-Saksa sõja ajal rajati saarele lennurada ja selle kaitseks õhutõrjepatareid.

⁶⁰ Foto järgi otsustades oli tegemist Vene hävitajaga Polikarpov I-153 „Tšaika“ („Kajakas“), mida toodeti aastatel 1939–1941 kokku 3437 masinat.

⁶¹ Maloje Stremlenije – ajalooline ingerisoomlaste küla Koporje lahe lõunaranniku lähistel, Kopenskoje (Kopanitsõ) järve kaldal. Tänapäevaks kokku sulanud naaberkülaga Bolšoje Stremlenije.

*5. veebruaril hädamaanduma sunnitud lennukil poseerivad soldatid Murre, Kaljuvee ja Mik ning sakslane, kelle nime Juursalu foto kõrval ei nimeta.
RA, ERA.R-75.1.16, l. 29*

ja kõrvalhooneid. Inimkaotusi ei olnud. Külaelanikkudest said haavata 4. Sisse põlesid ka mõned kohalikkude elanikkude loomad.

10. märts. Korteritesse paiknemine, sisustamine ja ruumide korraldamine. Sadak. ülemaal saadud ülesanne – saata luurepatrull Koporje lahele, umbes 35 klm. rannast Seiskari, Peninsaari⁶² ja Lavansaare Leningradiga ühendava talitee luuramiseks.

12. märts. Luureretkelt tagasi, ülesanne täidetud, kaotusi ei olnud, umbes 40 klm. suunduvana idast läände mida bolševikud kasutavad hobuveo teena.⁶³

13. märts. Kell 0230 astub välja ltn Murre koos kahe jaoga = 36 s/v. Kuni Kolgompja⁶⁴ maaninani sõidame hobustel sealt jätkub retk suuskadel Kolgompja maaninast 10 klm. N.W. asuvat 2he laevavraki juure. Kell. 1400 paigu tagasi, kaotusi ei ole. Laevad on tühjad ja arvatavasti istuvad põhjas, need on suurtüki tulega tugevasti purustatud ja jääks külmanud vett täis. Laeval asus 2 vene partisaanide laipa, kes veebr. kuul maha lastud meie grupi 15 sdk. poolt ühel samasugusel luureretkel.

14. märts. Komp. teostab luureretke Seiskari saarele. [- -]

Piilkond ei pääse maale, kuna vastasel on randa tihedalt paigutatud vahipostisi. Peale tulevahetust vahipostidega pöörduvad piilkonnad tagasi, märkides vastase tulepositsioone.

⁶² Penisaari (Pieni Lavansaari, a-st 1950 Malöi) – väikesaar Soome lahe idaosas, Lavassaare ja Seiskari vahel. Kuulus Talvesõjani Soomele, sestpeale Venemaale.

⁶³ 1941/42. ja 1943/44. aasta talvel rajasid Venemaa Balti laevastiku insenerid Seiskari ja Lavassaare garnisonide varustamiseks Soome lahele 70 km pikkuse jäätee, mis sai alguse Šepelevi majakast (Šepelevi neeme tipus Gora Valdai poolsaarel) ning kulges Seiskarini ja sealt Lavassaarele.

⁶⁴ Kolgompja (Kolkanpää) neem ja ajalooline ingerisoomlaste küla Koporje lahte ja Lauga lahte lahutava Soikino (Soikkola) poolsaare põhjatipus.

Luure saarele on teostatud ja ülesanne täidetud hästi, mida tunnustas kiitvate sõnadega kohaliku Saksa üksuse ülem Major Krauss, kellele sadak. allub. Luure teostamisel minu rühmast näitasid üles erilist julgust ja algatusvõimet Soldatid Mik⁶⁵, Heio ja Suurmaa. Tagasi saabusime sadakonda 15. märtsil kell. 09.00. Ilmastik luure teostamiseks oli raske, valitses kogu öö ja ka päeval vali pakane ca -40°C, hommiku poole ööd aga -48° C. Kuna meestel tuli viibida väljas peaaegu 24 tundi vahetpidamata lahtisel merel, on külmasaanute % võrdlemisi suur, vigastada said näo, jalgade ja sõrmedega nende külmumisega 28 sõjaväelast, kelledest üks eriti raskesti sold. Roosmann, kaotas meelemõistuse ja üle kahe tunni kestnud hõõrumisi ja elustamisi, kes transporteeritakse haiglasse.

[- - -]

17. märts. Kompanii saab ülesande väljaastumiseks Lavansaarele luuramiseks. Kogu päev ettevalmistustega seotud.

18. märts. Lavansaare luureretk jääb ära. Kell. 12.00 astub välja kompaniist Sista-Palkinasse⁶⁶ sakslaste käsutusse Feldv. Relli oma RK. rühmaga. Kell. 18.30 astub välja koos meie rühmaga I, III ja osa RK.r-st = kokku 73 sõjav. 4 pk. 6 k.k. ja 1 kerge granaadipildujaga Krivorutsjesse⁶⁷ seal maale tulnud vastase luurepatrulli hävitamiseks.

19. märts. Krivorutsje rajoonist jõuame tagasi oma asukohta kell. 13 paigu. Vastase luuresalk oli lahkunud tagasi merele enne meie jälitamise algust. Kaotusi ei olnud.

20. märts. Kell 10.00 astub komp. Hptm. P. juhtimisel veoautodel uuesti välja Krivorutsje rajooni seal maabunud vastase luurepatrulli hävitamiseks. [- - -] liikudes lõuna suunas jälgesid mööda ja olles ületanud Kolgompje–Peipijäe⁶⁸ maantee kohtame vastase kuue mehelist piilkonda. Novoe–Gorkolovo⁶⁹ lähedal kell 1400 umbes 15 min. vastupanu järele hävitatakse vastase luuregrupp. Surnutena jääb maha 5 venelast, kuna juht noorem komandör võetakse vangi. Saagiks saadakse 4 püstolklp, 3 püstolita, 1 poolautomaat vintpüss ja 1 kõlasumbutaja püss, 6 paari suuse ja laskemoona. Meie grupist saab haavata vasakust käest kahe lasuga k/k. sihtur Sold. Al-der Ternier.

Ööseks jääb kogu komp. Krivo-Rutsjesse ja võtab valve alla patrullidega mere-ranna Kolgompjasst kuni Nipuneemeni⁷⁰. Patrullid liiguvad mere peal 300 mtr. kaugusel rannast. II rühm valvab raiooni Krivorutsjest Nipuneemeni. Midagi ei märgata.

Vastase luuregrupi hävitamisel paistavad oma julguse ja algatusvõimega eriti silma Sold./sold. Ternier, Suurmaa ja Heio.

[- - -]

---

⁶⁵ Ilmar Mik (1915–1942).

⁶⁶ Sisto-Palkino (Siesta-Palkkina) – vene elanikkonnaga küla Koporje lahe kagurannikul Sista jõe suudmes.

⁶⁷ Krivorutšje – endine küla Soikino (Soikkola) poolsaare põhjaosas, Kolgompjast kagu suunas.

⁶⁸ Peipija – küla Koporje lahe lõunaranniku lähistel, Kopenskoje (Kopanitsõ) järve kaldal, Maloje Stremlenije naabruses.

⁶⁹ Novoje Garkolovo (Uusi Harkkola) – ajalooline isuri küla Koporje lahe läänerannikul, Lipuneeme lähistel.

⁷⁰ Peab olema: Lipuneem (Lipuniemi) – maanina Krivorutšje küla lähedal Koporje lahe läänekaldal.

24. märts. Kell. 1800 väljaastumine 20 meheline grupp ltn Murre juhtimisel, luureretkele üle Koporje lahe sopi. Relvastuseks 2 k.k. ja 8 p.k. + 10 püssi. Sõit autodel kuni Sisto-Palkinoni, kust alustame pimedas retke suuskadel üle merejää „Dolgovo“ külasse⁷¹. Ülesandeks on selgitada selle küla ees mererannal asuvate bunkrite asukohad ja lähised neile, võimaluse korral võtta vange. Retkeks on lumeolud väga ebasoodsad, kuna ilm on sula, ning päeval oli temperatuur vilus +5° R. Peale selle puudub vastavalt ilmastikule suusamääre. [- -] Kogu ranna ääres liikumisel lastakse meile püssidest ja püstolkuulipildujatest. Piilkonnad jõudsid toetus punkti kell 24.00. Sealt liikusime koos randa Sisto-Palkino juurde endist rada mööda kuhu saabusime kell 0215. Pärast peatust kell 0615 sõitsime autodel tagasi oma asukohta Malaja-Stremlieniesse.

Kell 1200 sai komp. käsu valmistuda luureretkeks Lavansaarele. Välja astumisega 26.03.42. kell. 05.00

26 märts. Komp. väljaastumine „Lavansaare“ retkele [- - -]

M. Stremleniest välja sõit 4ja veoautoga. Peatusega Ust-Luugas. Sõit edasi Kurgolovosse, kuhu jõudsimel kell 11.30. [- - -] Välja astumine Kurgolovost kell. 1600 ning suundume mereranda jõesuudmesse lähtekohale. Välja astumine merele kell. 17.00 ning suundume saarele aasimut 320°-ga.

Liigume 4 klm. kiirusega. Puhub vasakult eest tugev tuul – algul koos lumesajuga, mis lakkab umbes poole tunni pärast. Lume sügavus umbes 25 cm. ja tasane. Liigume moondamis mantlites, samuti on moondam. mantlid (valged) hobustel kui ka regedel.

Peale selle kui rannast oleme umbes 10 klm. väsivad, mis tingitud raskest lumeolust ja hobuste nõrkusest. Regedelt võtame maha paatkelgid (mis kaasa võetud haavatute transpordiks), granaadi pildujad, sanit. abinõud ja nad toimetatakse edasi inimeste järel.

Umbes 20 klm. kaugusel rannast (saarest 7–8 klm.) peatub komp., et oodata mitme klm. kaugusele mahajäänud paatkelke. Et mitte aega kaotada saavad rühmlid ülesanded, ning algab liikumine kell 2145 luuretoimetamise lähtekohtadesse, kuhu hiljem kompüli korraldusel saavad mahajäänud paatkelgid. Paatkelgid ja gran. pildujad jõuavad päralt kell 22.30. Sellejärel liigub kompül juhtivjao ja 2 paatkelguga edasi Lavansaare Riviniemi suunas. I rühmül saab ülesande organiseerida toetuspunkt, tema käsutusse jääb 2 k.k. + 1 kerge gr. pilduja ja 1 püssi gr. pilduja koos 17 mehega Sidepidamiseks KP. ja toetuspunkti vahel määratakse piilk. Uffz. R-i juhtimisel.

Kell. 2400 jõuab Lavansaare ette, umbes 1½ klm Riviniemast kompül, kuhu jääb peatuma. Siia jääb ka haavatute koondam. koht. Kell 0100 kui luuregruppidele teateid ei saanud tekkis kompüli kavatsus isiklikult minna sidet otsima ltn L-i⁷² luuregrupiga, millest loobuti aut. relvade puudusel.

⁷¹ Peab olema: Dolgoje – ajalooline küla Koporje lahe idarannikul Voronka jõest põhja pool. Tänapäeval kuulub see piirkond Sosnovõi Bori aatomielektrejaama ümber kujunenud linna koosseisu.

⁷² Leitnant Ants Väino Lahi (1918–2011) lõpetas Rakvere gümnaasiumi ja Sõjakooli aspirantide kursuse (lipnik a-st 1939). Teenis Teise maailmasõja ajal Omakaitstes, 184. julgestusgrupis ja a-st 1943 Soome armees JR 200 koosseisus, tuli augustis 1944 koos soomepoistega tagasi Eestisse ja osales lahingutes Emajõe ruumis. Pälvis sõjaliste teenete eest Soome Vabadusristi ja Saksa Raudristi. Pärast sõda Rootsis, kus lõpetas Kuningliku Tehnikaülikooli ning tegutses seejärel insenerina Põhja-Ameerikas ja Aafrikas.

Samaks ajaks alates 2400, oli antud toetuspunkti suunast mitu valged ragetti, mis viisid arvamisele et mõni luuregrupp oli sinna juba tagasi jõudnud, sest kava kohaselt pidi luure kella 0100-ks lõpetatud olema ja võis alata koondumisega. Valgeraket näitas kokku leppe kohaselt oma asukohta. Eelpool mainitud raketti nähes selgus ka meile et osa luuregruppe on jõudnud juba tagasi toetuspunkti. Meil oli ülesandeks (II rühm) Lavansaare lõuna-lääne kallas (vt *skeemi lk 88*).

Meie luure grupi lõuna kaldale jõudmisel algas saarelt Helgiheitjatega ümbruse valgustamine. Samuti avati saarelt suurtükitali. Kerkis valgeid rakette läänest. Samuti oli märgata saare põhja poolses otsas mootorsaani liikumist.

Raketid lasti ülesse iga poole tunni järele alates kella 2400-st Kurgolovost. Kokkuleppe kohaselt pidid aga raketid tõusma iga poole tunni järele alates kella 0100-st, et hõlbustada tagasitulekul suunahoidmist. Rakettide varemlaskmine tekitas aga segaduse.

Meie (II rühm) jõudis kell 01.00 Saare edela osa ette meie mõlemad piilkonnad on jõudnud umbes 100 mtr kaugusele rannast kui nad satuvad helgiheitja valgusvihusse, mis tuleb saare lõunatipust. Vahepeal on piilkonnad selgitanud, et rand on selles osas pikaldase tõusuga ja rannast umbes 100–200 m. kaugusel algab mets. Kindlustusi märgata pole. Helgiheitja valgusel on näha saare lõunatipust kirdesuunas postide rida, kas see kujutas traattõket ei suudetud kindlaks teha.

Umbes kella 0200 ajal avati Ristiniemi kohalt saarelt suurtüki tuli, mis suundud edelasse.

Hetk hiljem avati meile tuli miini pildujaist ja teistest autom. relvadest, lisaks suurtüki tulele oli veel järjekindlalt Helgiheitjatest ümbruse valgustamine. Olime sunnitud tagasi tõmbuma ning kalduma läände, mis tõttu ei saanud toetuspunktiga ühineda.

Lõuna-ida saarekaldal tegutsevad ltn L-i kaks luure grupi. Eelpiilurid sold. Aigro, Pelkonen ja Silla avastavad umbes ühe rühma suuruse vastase suuskur patrulli, liikumas Suurjärve suunas, millest eraldub 3 meheline piilkond et jõuda ltn Lahi luuregr. seljataha. Kui venelased on jõudnud piilkonnale umbes 50 mtr. kaugusele hüüab soldat Silla „parool“ millele venelased vastavad midagi ja küsivad „кто там“. Nüüd hakkavad soldatid Aigro ja Pelkonen omavahel venekeeles kõnelema. Nüüd küsib venelane „ponyck“. Nüüd ütleb Uffz Kesa andke neile proposk. Kõlab sold. Rütmanilt antud lask ja üks venelastest kukkub. Lühikese ajaga hävib meie piilkonna tules kogu venelaste piilkond. Samal ajal avab Uffz. Valvingu piilk. klp. ja püssi tule sama suunas liikuvale ülejäänud vene luurpatrullile.

Kell 0125–0155 on rühm tulevõitluses kõigi oma relvadega. Venelased vastavad ägeda rk. ja k.k. tulega, leekkuulidega. Samal ajal avab tule leekkuulidega kirdest poolsaare (Riviniemä) suunast suurtükk. Mõned üksikud lasud laseb üks suurtükk on Suurjärve⁷³ lõuna kaldal põhja servalt otse III rühma jagude keskele järele, kus mürsud rikošeteeruvad. Ägeda risttule tõttu tõmbuvad jaod tagasi, enne tagasi tõmbumist heidetakse meie meeste poolt veel mõned käsigranaadid.

Nüüd algab valgustamist prošektor. Tagasi tõmbumine toimub ida kagu suunas et pääseda toetuspunkti idast, kuna aga prošektor valgustab intensiivselt tuleb tema eest kõrvale põiklemiseks kalduda tublisti idasse.

⁷³ Suurjärve asub Lavassaare peasaare lõunaosas.

Saare ida osas asuva poolsaare ida kaldal tegutseb kella 01.00 paigu Uffz. Muhulane oma meestega. Eelpiilurid lähenevad rannale paarikümne meetrini, kus avastatakse vastase punkri umbes poolsaare idakalda keskosas. Kuna vastane pole piilkonda märganud, tõmbub piilkond tagasi merele ja liigub edasi põhja suunas umbes ½ klm. kust uuesti läheneb rannale ja avastab ranna lähedal jälle 1 vastase punkri. Kuna ka nüüd pole vastane avastanud piilkonda tõmbub piilkond uuesti tagasi merele, et veel põhja edasi liikudes kolmandat korda läheneda rannale. Parajasti kui piilkond on tõmbunud merele kostub III rühma suunast edelast kõva kuulipilduja ja püssi tuli, mis viib Uffz. Muhulase arvamisele, et rühmale tungitakse kallale vastase poolt, mille järele viib kiiresti oma piilkonna 800 mtr. lõunasse, kus asub kaitsele.

Saarelt tagasi tulles avastatakse vastase kahurid kõrgemal saarel taeva foonil. Rand tõuseb lamedalt ja rannast 200 mtr. kaugusel asub mets. Miini välju ega traat tõket ei märgatud.

„Lavansaare“ luure rännak koos lahing luurega sooritati 18 tunniga, läbides kogu pikkuses 65 klm. Avastati umbes 6 klm. laiusel rindel suurtükiväe, raskete aut. relvade, punkrite, jalaväe seisukohtade ja helgiheitjate asupaiku. Selgitades ranna piirjoonele ehitatud tõkestusi. Saare lõuna kallast patruleeritakse perioodiliselt suuskurpatrullidega. Saarelt Suurjärve põhjaosast antud üksikud rohelised raketid ja selle järele samas raioonis kuulduv lennuki põrin laseb oletada seal vastase lennuvälja. Vaatamata vastase tugevast suurtükiväe, jalaväe raskete relvade ja tihedast püssitulest ja 30 min. kestnud tugevast lahingust kus kogu meeskond viibis rist ja tiib tules, tuli sadakond välja raskest olukorrast kaotusteta ja tõmbus tagasi vastase proškatori valgustusest hoolimata, nägematult vastasele. Vastasel hävitatud mõned patrullid.

[- - -]

31. märts. [- - -] Uus-Gorkolovo'st tagasi tulles Krivurutsjesse – meeste paigutuselt punkritesse, kohtan tee peal sold. Meriküliskist, haavatuna sold. Murret, ja ltn. Murret kellelt kuulen et tema on vahepeal väljasaatnud Loikolovost piilkonna koosseisus ülem-sold. Mikk ning 6 soldatid 5 püstolkuulipildujaga ja 3 püssiga, lisaks veel 4 saksa marine⁷⁴ soldatid. Piilkond liigub suuskadel. Piilkonna ülesandeks hävitada vastase umbes 8–10 meheline luurepatrull. Patrull algab jälitamist, liikudes vastase suusarajal. Umbes 300 meetrit eemal maandest kell 10.30 satub soldat H. Murre suusajälgedesse asetatud vastase miinil ja saab paremast labajalast kergesti haavata. Miin lõhkeb otse jala all, kuid tugev tamme puu suusk ja plekk kate jala all vähendavad lõhkejõudu ja haav ei ole raske. Nüüd jätkab piilkond jälitamist rajades uued suusajäljed. [- - -]

Kell 18.30 teatab sold. Mikk Rutšist⁷⁵ telefoni teel, et kell 1700 umbes 3 klm. Soikino külast idasse on piilkond sattunud jälitatud vastase 5 meheline piilkonnale. Tulevahetusel said surma 2 vastase sõdurit, kuna 3 ülejäänud põgenesid igauks eri suunas. Piilkonnast sai haavata sold. Vaatsepp püstol klp-st vasakusse õlga. Kuna ilm oli lahingu lõppedes täiesti pimenenud ei jatkanud piilkond ülejäänud vastaste jälitamist. [- - -]

⁷⁴ Marine, õieti *Kriegsmarine* – natsi-Saksamaa merejõudude ametlik nimetus.

⁷⁵ Rutši – küla Soikino poolsaare läänerannikul Lauga lahe ääres

[- - -]

2 aprillil. Kell 0800 sõidab kompül koos patülidega Rakveresse, et teha ettevalmistusi komp. eelseisvaks retkeks Tütarsaarele⁷⁶. Kompani väljub kell 13.00 7el veoautol M. Stremlenjest ob.ltn. O. juhtimisel maršuuridega Peipija, Kolgompja, Kotli, Narva, Aseri. [- - -]

Kell 03.00 asub komp. teele S. Tütarsaare suunas. Merele liigutakse koolimajast idasse 250 mtr kauguselt, kus kallast madalam. Komp-a asuvad retkega kaasa pat. saksa sideohv. Hpt. Steiner, pat.ül. Hpt. Edor⁷⁷, üks soome kapral ja soome keele tõlgina ltn. E. Lossmann⁷⁸ Tallinnast. Kõik liiguvad eranditult suuskadel, kaasas on ka raadiojaam (sakslased).

Liikumine öösi pimedas teostub aeglaselt, kuna orienteerumine oli raske, sest puudusid korralikud kompassid. Kasutada olid vene kompassid, varem sõjasaagiks saadud, milledega orienteerimine on aega viitev. Ilma valgenedes kasvab liikumise tempo. Ilm on külm, umbes -10–15° C. Puhub vastu keskmine tuul. Lumi on osaliselt tihke, tuisatud kohtadel. Liikumise kiirus umbes 4 klm. tunnis. Iga paari tunni järele 15 minutiline puhkus. Kell. 1000 hakkab paistma S. Tütarsaar, mõnikümmend kraadi paremal Suursaarest⁷⁹, mis juba varakult silma paistma hakkas. Kella 1400 ajal tehakse umbes 10 klm. kaugusel S. Tütarsaarest suurem puhkus, et oodata järele mahajäänuid ja kosutada meeskonda. Maj. voo on kompanist maha jäänud umbes 20 klm. Saadetakse välja I rühma koosseisust 2 jagu luurele, ülesandega teha kindlaks kas komp. III rühm asub saarel ja kelle vahel on käimas saarelt kuulduv lahing. Luurega antakse kaasa kompaniga kaasa tulnud Soome kapral. Luure väljub kell. 1400 ja läheneb saarele lõuna tipust. Kuna saarelt kostab kogu aeg lahingu müra ja plahvatused, liigub luure liialt ettevaatlikult. Kell. 1500 saadab kompül välja I rühma III jao ülesandega kindlaks teha kas saare lõuna kaldal asuva küla ida serv on vaba. Jaataval korral anda sealt valge ragett. II rühmast saadetakse I jagu sold. Mik'u juhtimisel saare ida serva luurele.

⁷⁶ Suur Tütarsaar (Tytärsaari) – saar Soome lahes 75 km Soome ja 40 km Eesti rannikust. Saarest 15 km lääne-edelas asub Väike Tütarsaar (Säyvö). Kuni Talvesõjani kuulusid mõlemad saared Soomele, sestpeale Venemaale. Kevadel 1942 hõivasid saare Soome üksused, kuid andsid selle kaitsmise üle Saksa vägedele, kes rajasid saarele rannakaitse tugipunkti 3000-mehelise garnisoniga.

⁷⁷ Julius Edor (1904–1985) lõpetas 1926 Sõjakooli ja teenis seejärel Ratsarügemendis, mh eskadroniülemana ja rügemendi adjutantina (a-st 1938 kapten). Teises maailmasõjas osales Saksa armee koosseisus, olles mh 182. julgestusgrupi kompaniülema, 184. julgestusgrupi ülema, 2. piirikaitserügemendi adjutant ja 20. eesti SS-diviisi tagavararügemendis pataljoniülema (major).

⁷⁸ Elmar (Helmar-Andreas) Lossmann (1903–1961) lõpetas 1924 Sõjakooli ja teenis aastail 1924–1934 Ratsarügemendis (a-st 1929 leitnant). Teise maailmasõja ajal osales ERNA pataljoni koosseisus Eesti vabastamislahingutes (1941) ning tegutses hiljem Omakaitse Harju maleva käsundusohvitserina, Tallinna prefektuuri politseikomisarina ja Eesti julgeolekupolitsei referendina.

⁷⁹ Suursaar (Kõrgesaar) on saar Soome lahes, 40 km Soome ja 55 km Eesti rannikust. Kuni Talvesõjani kuulus Soomele, sealpeale Venemaale. 1942. aasta märtsis vabastasid Soome üksused Suursaare, kuid pidid sellest Jätkusõja lõpetanud rahulepingu alusel taas loobuma.

Kell. 1700 tõuseb saare lõunaservalt valge rakett. Kompani läheb saarele. Kell 16.45 oli I rühma 2 jagu jõudnud saarele, kus kohtas Soomlasi. Saar asus Soomlaste valduses, ainult saare keskel tuletorni ümbruses, kõvasti kindlustatud positsioonidel asus vastase umbes 50 mehe suurune salk, kellele lähenemine raske. Saarele asus ka komp. III rühm, kes jõudis saarele samal päeval kell 10.00. Saarel asuva küla majade aknad on venelaste poolt enne lahkumist viimseni purustatud, nii on majutamisega raskusi. Kui mõnede majade aknad laudadega kinnilöödud asub komp. puhkusele. Meie rühma I jao eest on hoolitsenud sold. Mik kelle poolt leitud võrdlemisi korras ruum kuhu jääb ka ltn M-e ja mina. [- - -]

4 aprillil. Tütarsaarel. Kella 10.00 paigu saabub saarele saksa sõjaväe osi operatsiooni juht major Behlega⁸⁰ eesotsas.

Kompanii puhkab rännakust. Õhtul saab I rühm ülesande julgestada saare ida nurga ees jääb asuvaid kahte õhukaitse patareid. I-II jagu asuvad Patarei kaitseks telkidesse, kuna III jagu saab ülesandeks jää tee suunas liikuda Aseri poole umbes 20 klm. ja selgitada kas vastase luureüksused ei ole avastanud jääteed. [- - -]

5 aprillil Tütarsaarel. Kell 06.00 saabub tagasi luurepiilkond jääteelt ilma et midagi oleks märganud. Kell 0700 saabuvad tagasi patareide juures julgestus jaod. Kell 1800 saavad I ja III rühm ülesande julgestada öösi õhukaitse patareisid mis asuvad jääll ranniku ees. I rühm saare edela tipu juures ja III rühm saare kirde nurga juures. II rühm jääb varusse, kuid saadab välja 1 piilkonna jäätee valveks, liigub umbes 10 klm. kaugusele kagu suunas. Julgestusrühmad ööbivad jääll telkides (kõetavad telgid). Piilkond ei avasta jääteel vaenlast.

06 aprillil Tütarsaarel. Kell 0600 lahkuvad rühmad telkidest merelt ja tulevad puhkama ruumi.

Kell. 1600 saabub uuesti korraldus rühmadele patareide julgestamiseks jääll saare edela ja ida nurkades alates kella 1900. [- - -] Öö jooksul midagi iseäralikku ei juhtu.

07. aprillil. Tütarsaarel. Kell 0600 lahkuvad julgestusrühmad merelt ja tulevad puhkama ruumidesse.

Kell 1200 saab kompani korralduse, ühe rühmaga julgestada lahing eelpostidega saarest umbes 2 klm. kaugusel jääll, saart ida ja põhja suunas, ühe laskur rühmaga koos r.k. rühmaga asuda positsioonile saare lõuna tipus asuva küla raiooni, selle raiooni kaitseks, üks rühm jääb saare kaitse juhi ob[erst]ltn. Behle varusse.

Julgestus ülesande saab II rühm, kes paneb välja jääle kaks välijahtkonda a 1 jagu. Vahtkondadele ulualuseks ehitatakse vineertelgid. Iga vahtkond on ühendatud Rühmüli KP. telefoni teel.

I jagu ü.sold. Miku juhtimisel asub saarest umbes 2 klm. kaugusele põhja suunas, II jagu Uffz Vollman'i juhtimisel umbes 2 klm. kirde suunas ja kolmas jagu, millega kaasa lähen ise, asume 2 klm. kaugusel saarest ida suunas. Jagudel on ülesandeks vastase kallaletungi korral alarmeerida saare kaitsejõud, telefoni ja rakettsignaali abil. Kompani kaitseloiku asuvad positsioonile III ja r.k. rüh-d, varusse jääb I rühm.

---

⁸⁰ Kolonelleitnant (*Oberstleutnant*) Behle oli Suur Tütarsaare hõivamiseks moodustatud võitlusgrupi (*Kampfgruppe Behle*) ülem.

Kell 1200 saab I rühmül ob.ltn. O. saare komandant oberstltn. Behlelt käsu oma rühmaga teostada luuret saare kirde nurgast Lavansaare suunas kuni 8 klm. kaugusele ja selgitada seal asuv vastase jäälaagri asukoht ja hävitada laager saarel asuvate patareide tulega. Rühmale antakse kaasa suurtükite juhtimiseks üks srtv. allohvitser ja väliradiojaam koos 3e mehelise töökomandoga. Tagasi jõuda kirde nurka igal juhul enne pimedade saabumist.

Kell 16.30 astub luurepatrull välja saare kirde nurgast jääle. Ilm on sula ja vesi lume all. Sula ilma määride puudumisel libiseb suusk raskesti. Umbes 4 klm. kaugusel rannast pidi asuma olevatel andmetel esimene vastase lume onnide grupp. Patrull ei leia siit lumeonne, vaid selles raioonis on jää kuhelikud, mis võivad kaugeltpaista lumeonnidena. Liikudes edasi märkab patrull umbes 2 klm. kaugusel liikumas Lavansaare suunas inimest. Väljasaadetud patrull uffz. Ramati juhtimisel jõuab järele liikujale, selgub et on tegemist vastase piiluriga. Vastastikusel tulevahetuses saab surma vastase piilur. Temalt võetud dokumendid antakse üle ooberst ltn. Behle'le.

Patrull saabub tagasi kell 20.00 jäälaagrid leidmata.

8 aprill. Tütarsaarel. Kell 05.15 märkab Põhjasuunas asuv välijahtkond et vastane on kasutades tihedat udu merel märkamatult jõudnud vahtkonna ja saare vahele merele. Vahtkond alarmeerib randa rakettsignaalidega ja liigub saarele tagasi ringiga lääne suunast. Kuna bolševikud olid juba vahtkonnast mööda jõudnud nii et viimane oli täiesti vastase poolt ümber haaratud ning vaatamata vastase ülekaalule, murdis ü.sold. Mik oma vahtkonnaga vastase ahelikust läbi, ilma et oleks ühtegi oma poolset kaotust olnud.

Kell. 0515 märkab vastast saarest kirde suunas asuv vahtkond (Uffz Vollmann'i). Peale kokkulepitud signaalide andmist liigub vahtkond tagasi randa.

Kell. 0515 märkab vastast ka saarelt ida suunas asuv minu vahtkond, vaenlase ilmumist silma piirile märkab m/poolt saadetud luurele sold. Savi, H poolt. Minu poolt alarmiks antud kokkulepitud rakettsignaalid antud. Ühtlasi püüdsin ühendust rannaga luua telefoni teel, mis aga ei õnnestunud, algasime kohe randa minekut. Rannas selgub, et kirde ja ida suunas asunud julgestus vahtkondade poolt antud rakette pole saarelt märgatud. [- - -] Vahtkondade tagasi jõudmisel saarele alarmeeritakse ka siin saare kaitse jõud ja asutakse kohe vastase rünnaku tõrjele. Rannas selgus veel, et Oberst Behle oli oma raskepatareiga saarelt umbes tund aega tagasi juba välja sõitnud, et siirduda Leningradi rindele. Kohe oli loodud mainitud patareiga side, mille järele varsti oli juba patarei saarel, ning asus tegevusse, varsti olid kõik saarel asuvad õhukaitse ja haubitsapatareid, ning kõik autom. relvad tegevuses, mille tabava tulega sunniti vastane taanduma tuldu teed Lavansaare suunas.

Kell. 0600 saab I rühm käsu välja saata kaks piilkonda luureks, üks – kagu ja teine loode suunas. Kell. 06.45 astub välja uffz. Poopuu kuue mehega kagu suunas, ülesandega kindlaks teha, kas vastane ei ohusta ühe osaga saart – Aseriga ühendavat jää teed. Teine piilkond uffz. Muhulase juhtimisel loode suunas, ülesandega kindlaks teha kas vastane ei püüa tungida saarele loode suunast.

Uffz. M-e liikudes luurele saare loode tippu kohtab tuletornist 300 m. loode suunas vastase osi, mis maabunud saarele loode nurgas. Piilkond asub koos saksa politsei meeskonnaga tuletorni kaitsele, kus asub meie suurt. vaatlus punkt. Vaatamata vastase rünnakutele, püsib piilkond kohal kuni õhtu videvikuni. Lahingus saab

kell 0900 haavata vasakusse õlga püstolkuulipilduja lasuga soldat E. Õunapuu. Kagu suunas väljunud piilkond jõuab tagasi kell. 11.00 ilma et oleks vastast avastanud.

Kella 10.00 on vastane taandunud. Kompani saab käsu vastase mahajäänud gruppide hävitamiseks lahinguväljal. Kell 13.00 liigub kompani saare ida tipust jääle, kus liikudes ahelikus kaarega alul kirdesse ja põhja. Hävitatakse üksikuid vastase gruppe ja võetakse üks vang. Kompani loeb tema poolt läbistatud sektoris umbes 100 vastase langenuid. Kokku oli käesoleva vastase rünnaku-lahingus tema langede arv üle 400.⁸¹ Kogu päeva on kestnud sula, ning keskpäeval algas vihma sadu.

9 aprill. Tütarsaarel. Kell 0900 saab komp. käsu panna end ärasõidu valmis, et veoautode saabumisel saaks peale laadida ning alata ärasõitu Aserisse.

Kell. 1200 väljuvad esimesed autod kraami ja meeskonnaga Aseri suunas. Lumi on jäält sulanud ja tee kattunud veega. On tekkinud jäässe pragusid. Jää on murenenud, nii vajus umbes 5 klm saarest tagumiste ratastega III rühma veok jää prakku. Kiire abi tõttu meeskonnalt päästeti masin.

Kell. 19.50 olid kõik komp. osad jõudnud Aserisse. I rühm asub taretajatena⁸² teele Aserist 16 klm. idas Narva–Rakvere maantee ääres asuvasse Varja külla, kuhu määratud kompanile ööbimispaik. Kell 23.30 on kompani Varjas paigutatud öökorteritesse.

10. aprill. Eestis Varja külas. Kompani asub Varjast teele Peipija suunas veoautodel kell 1500 Narva suunas, kuhu jõutakse veel enne pimenemist. Selgub et jääme ööbima Narva, mille puhul meestel eriti ülev meeleolu. Kuigi kompüli korraldus oli meeste linna lubamine väga piiratud, oli ööbimis koht – Tuletõrje kodu öösel meestest täiesti tühi, kohal vaid korrap. ühes maja valvega.

11. aprill. Jõudsin Narva hm. kell. 0600, kasutasin möödunud ööd sugulaste külastamiseks, asukohaga Narvast 4 klm.

Kell 0830 jätkab kompani sõitu veoautodel Peipija suunas, kuhu jõutakse kell 15 paigu. Kohe saabub kompanile pat. staabist käsk sõita tagasi Narva, kuhu määratud kompanile asukoht. Ühtlasi teatatakse, et komp. on läinud uuesti tagasi Korücki⁸³ alluvusse.

Kell 17 väljub I rühm veoautodel Narva taretajatena kuhu jõutakse kell 20.00. Umbes kell 1800 alustame ülejäänud rühmade ja gruppidega sõitu Narva suunas. [- -] teatatakse, et meie komp. asukohaks on määratud Kingisseppa, kuhu jõudsime õhtul kell. 22.45.

[- -]

20. aprill. Juhi Adolf Hitleri sünnipäev. Kompanis peetakse aktus kus kõneleb ltn. Lahi. Peale aktust on meestel vaba aeg.

21. aprill. Kompanil algab õppeperiood kestvusega 1 kuu. Iga päev on õppust 8 tundi kella 0800–1200 ja 1400–1800.

⁸¹ 8. aprilli lahing Tütarsaarel kujutas enesest Vene Balti laevastiku maavägede üht tõsisemat katset saare tagasivallutamiseks, kuid tõrjuti Soome ja Saksa üksuste ühisel jõul tagasi. Sama kordus 13. aprillil.

⁸² Majutajatena.

⁸³ Korück (*der Kommandant des rückwärtiges Armeegebiet*) – armee tagalapiirkonna komandant, kes vastutas korra tagamise ja järelveoteede julgeoleku eest armee tagalas. Käsitletaval perioodil oli 18. armee tagalakomandandiks (*Korück* 583) kindralleitnant Hans Knuth (1875–1945).

[- - -]

23.-30. maini. Eestis puhkusel.

[- - -]

1. juuni 1942. Saksa sideohvitseri poolt vahtkondade revideerimine, tuli ilmsiks et Uffz. Muhulasel ei olnud momendil postisi väljas, karistati M-st 7 p. valju arestiga ühtlasi degradeerimisega ning üleviimisega 15 komp-sse.

2. juuni. Õppus – komp. killu kaitse kraavide töö lõpetamine.

3. juuni. Õppus. Minu rühmast saadetakse Uffz Salo Verhn. Lušitsa⁸⁴ (Nišn. L.) vahtkonda 8 mehega. I vhtk. 1 + 4 m. – II. 0 + 4 m.⁸⁵

4.-7. juuni e.l. õppus, p.l. ümbruse korrastamine ning pommi kaitse varjendi ehitamine. Kolme viimase päeva jooksul korduvad vaenlase õhurünnakud U-Luugale, kuid kahju tekitamata.

9. juuni. Viie vaenlase lennuki õhurünnak heideti mõned pommid, kuid kahju tekitamata, kuulipilduja tulistamisest said haavata mõned sakslased keda transporteeriti kohe haigla. Kaks vaenl. lennukit tulistati alla.

17. juuni. II rühm määratakse vahtkonda.

Uffz Mik astub ühes 5-e mehega välja 16.6.42. kell. 23.00 et siirduda Vöbja⁸⁶ vahtkonda. Ülej. mehed ltn. Murrega eesotsas 17.06.42. kell. 04.00 = 24 meest U-Luuga Jõesuusse. Algab ruumide korrastamine. Tutvun positsioonil olevate punkritega, ning määran igale mehele oma punkri kätte.

21 juuni. Vahiteenistusega paralleelselt on meestel küllaltki vaba aega, mida kasutatakse männi metsa ääres – jões suplemise ning päikese vannide võtmisega. Päikese küllaste ilmade tõttu juba mõne päevaga on märgata meestel tunduvad naha pruunistumist, sest igal vähegi vabal hetkel viibitakse väljas vaid Adama ülikonnas.

28 juuni. Täna saime korralduse sõiduvalmis olla kuni käsu saabumiseni, asukohaga Koporje soppi – frondile. Ltn. M-e sõidab kuueks päevaks Eestisse, mind määratakse rühmüli k.t-ks.

01. juuli U-Luuga Jõesuu. U-Luugas käies sain korralduse vahiteenistuse ülevõtmiseks, isegi toidu väljasaatmine katkestati. Korralduse järele tulevad sakslased meid homme toidja vahetama. Eraviisiliselt kuulda saades läheb sõit lahti meil Koporje lahte. Kuuldavasti koondatakse kõik Eesti väeosad Koporje–Oranienbaumi lõike juurde frondile.

02. juulil. Hommikul kõik sõidu valmis. Kell 10.30 telefoneeritakse mulle ning teatatakse, et tuleb edasi jääda kuni korralduseni, oma asukohta. Kuigi siin elu-teenistus on rohkem puhkuseks, kui tööks, on meeste meeleolu langenud 0-ni. Sest nii mõnigi mees lootis suisel lahingtegevuses näidata oma aktiivsust rohkem kui oli see talvel. Kuid leidub ka üksik. erinevaid tüüpe. Nii näituseks on üks minu rühma jupi jumal⁸⁷, kõhna pika kasvuline, kirglik kaardi mängija „suur ja kange sõjamees“ ning kõik teadlik. Laveerides end niipalju kui see võimalik talvisest lahingtegevusest eemale,

⁸⁴ Lužitsõ (Luutsa, Luuditsa) – ajalooline vadjalaste küla Lužitsa jõe kaldal Ust-Luugast ida pool.

⁸⁵ I vahtkond – 1 allohvitser ja 4 meest; II vahtkond – 4 meest.

⁸⁶ Vöbje (Vipiä) – ajalooline ingerlaste küla Ust-Luugast lääne pool, samanimelise jõekese ääres.

⁸⁷ Jupijumal – allohvitseri nõökav hüüdnimi Eesti kaitseväes.

põhjendades end kui mitte suusatajad, üteldes „vot' las tuleb suvi siis vaadake kuidas tegutsetakse“. Kuid nüüd kus suisel perioodil polegi veel jõutud lahingväljale, vaid ollakse käsu ootel, on sel „suursõjamehel“ juba varakult nutu laul lahti, ning tunneb rõõmu et esialgu on frondile minek jälle lükatud edasi.

04. juuli. Meie grupi staap kolib U-Luugast ära frondi ligidale Sista-Palkina, jääb siia vaid meie (18.) komp. mis on rakendatud rühmade kaupa vahiteenistusse.

[- - -]

08. juuli. Ööl vastu tänast oli pidev raske patarei tegevus merel Lavansaare suunas, samuti Lennuväe tegevus Soome lahe kohal. Tegevus oli nii tugev et see andis meil veel rannas tunda kogu öö maja seinte ja akna klaaside rappumise teel.

21.07.42. Täna käis külastamas meie vahtkonda komp. fuhrer Hptm. P, kes nähtavasti näha tahtis meeste meeleolu, ühtlasi kuulda meeste edasiteenimise kavatsustest⁸⁸. Algas tiblomaatilisel, tehes ülevaate meie möödunud talvise tegevusele mitmesugustes rasketes olukordades, mida on hinnanud omalt poolt Armees Ülemjuhataja, annetades meile Juhi poolt välja lastud Ida ala teenete medali⁸⁹ (II rühmale on määratud arvestades rühma silmapaistvat tegevust, igale mehele). [- - -] Kõne lõpus pöördus iga üksiku soldati poole küsimusega, mida kavatsed teha lepingu lõppedes 31 augustil. Mehed vastasid kõik nagu oleks varem kokku räägitud „Soovin koju minna“. Kuid lõpuks sold. Volkov sõna küsides täiendas veel omalt poolt, et peale 2-3 nädalast puhkust soovib küll edasi teenida, kuid mitte siin väeosas ning oma sõnavõttus andis mõista, et sama kavatsus on ka teistel meestel. Sellepeale „Pootsmann“ (nii hüüavad mehed) vihastus nii hirmsasti, ning oma ägeduses ütles vaid niipalju „Niisuguseid alatuid mehi kel' pole mingit kohusetunnet mina oma komp-e ei vajagi – võite minna kõik.“ Meestele tegi see niisugust nalja ning andis kogu päevaks lõbusad kõneained.

Jah eks nii mõnigi mees jääks peale lepingu lõpemist edasi teenima. Kuid selle aasta jooksul on tehtud nii mõnedki jämedad vead. [- - -]

22. juulil.⁹⁰ Eile õhtul varakult algas jälle tule sülgamise tants peale, mis kestis kogu öö. Leningradil tuli vastuvõtta oma järjekordne tule saun. Sellele lisandus veel Soome lahel liikumas üksikuid vastase sõjalaevu, mis suurem osa hävitati Saksa pommitajate poolt. Plahvatused merel olid nii võimsad et meie positsioonidel punkrites seinad rappusid.

23. juulil kell. 17.40 püüdsid külastada meid jälle „Stalini kotkad“, kuid vaevalt meie kohale jõudnud, algas nii äge tõrje tuli, et „võitmatud“ olid sunnitud tagasi pöörduma.

28. juulil. Täna oli meie üksuses „suursündmus“. Nimelt Saksa side ohv. Hpm. Šteiner koos meie patüli ja kompüliga andis Juhi poolt määratud meile üle Ost-medali lindid. Kell. 11.15 rivistasin rühma paigale, kui varsti jõudis Hpt. Šteiner koos saatjatega –

⁸⁸ Julgestusgruppide formeerimisel sõlmiti vabatahtlikega teenistusleping üheks aastaks. 1942. aasta suvel lähenes lepingu lõpptähtaeg ning väejuhatus oli huvitatud lepingute pikendamisest.

⁸⁹ Idamedal – medal „Talvelahing Idas 1941/1942“ (*Winterschlacht im Osten 1941/42*) asutati 26. mail 1942, et tunnustada kõiki maavägede sõjaväelasi, kes ajavahemikus 15.11.1941–15.04.1942 viibisid Idarindel vähemalt 60 päeva sõjategevuspiirkonnas või osalesid vähemalt 14 päeva lahingutegevuses või said vigastada. Hinnanguliselt jagati välja 2,5–3 miljonit Idamedalit.

⁹⁰ Siit alates on tegemist lisalehtedele kirjutatud sissekannetega, mis pole päeviku (kaustiku) lehekülgedele mahtunud.

oma autoga kohale. Ta ütles – „Loodame et koos nende lintidega võitleme veel üle teise talve, ning loodame et eelolev talv ei saa ehk olema nii karm meie vastu kui oli see eelmine.

11.08.42. otsustasime koos ltn M-ga pikendada teenis. lepingut, esitatud vastav sooviavaldus koos puhkuse saamiseks tuli täna juba jaatav vastus puhkusele minekuks arvates 13 augustist 1942. kuni 11 septembrini [- - -].

14.08.42 algas puhkusele sõit [- - -]. 15.08.42. kell 07.15 jõudsimme kodu linna Tallinna.

27.08.42. Korücki korraldusel pikendatakse teenistus vahekorda eesti vabatahtlikega üle varem kindlaks määratud tähtaja ning teenistus vahekord loetakse esialgu kestvaks kuni vabastamiseni või lepingu uuendamiseni.

2. Saksa Maaväe Ülem juhataja korraldusel on eesti üksuste sõjaväelasel nüüdsest peale „Hoheitszeichen“⁹¹ (Kulli) kandmine lubatud.

3. Eesti üksuste sõjaväelased vannutatakse tulevikus Juhi ja Saksa Sõjavägede Ülemjuhataja nimele.

9.09.42. Haigestusin raskel kujul angiinasse. Ametlik kiri kompaniisse. Schutzmannschaften Genesenden-Komp.⁹² Stabsarzt⁹³ Dr. Saare⁹⁴ korraldusel kuni tervenemiseni Tall. ravile.

14/15.09.42. Suurem õhurünnak Tallinnale algusega kell 20.45 ning lõppes kell. 03.00 hm kuid ilma suurema kahju tekitamata.

19.09.42. Olles arstlikul läbivaatusel Genesen. komp. ning arsti otsusel tuleb minul veel viibida mõned päevad ravil et mitte uuesti haigestuda.

25.09. Kavatus liginevaks 1-st okt. oma väeossa sõita, kuid arsti korraldusel pean siiski mõni päev seda hiljem sooritama. Kardan et jään esialgu Eesti leegioni värbamisest maha, sest mõni päev tagasi sõitis komisjon Tallinnast juba välja Pihkva, ja pea ta ei jõua meie väeosa asukohta – Põhjarindele. Olen otsustanud üle minna Eesti leegioni, kohe kui see teatavaks sai kogu Eesti rahvale.⁹⁵

29.09.42. Arsti otsusel pean välja sõitma Tall-st oma väeossa 4.10.42. Kuigi avaldasin arstile oma arvamust varem välja sõitmiseks, mida aga ei võimaldatud.

[- - -]

14.10. kell. 15.15 Väljasõit U-Luugast – üle Kotly Malli⁹⁶ peatusega Velikinos⁹⁷ – m/komp süd. uues asukohas. Vahtkondade paigutamiseks sõitis Kotlyst kaasa

⁹¹ *Hoheitszeichen – Wehrmacht'*i vormil kantav Saksa Riigi sümbol, nn riigikotkas (*Reichsadler*, ka *Wehrmachtsadler*).

⁹² Julgestusgruppide tervenejate kompanii.

⁹³ Stabsarzt (staabiartst) – sanitaarohvitseri auaste, mis vastas kaptenile (*Hauptmann*) maaväes.

⁹⁴ Arvatavasti endine Eesti sanitaarkapten Arthur Saar (1895–1971).

⁹⁵ 28. augustil 1942, tähistades Tallinnas Vabaduse väljakul linna vabastamise aastapäeva, teatas kindralkomissar Karl Siegmund Litzmann (1893–1945) muu hulgas, et Hitler on andnud korralduse Eesti leegioni loomiseks.

⁹⁶ Malli, tegelikult Mattija (Matikylä, ka Mallekylä) – ajalooline vadjalaste küla Ingeri järvede (Syväjärvi/Glubokoje ja Paapinajärvi/Babino) vahelisest maakitsusest idas ja Kotlöst (Kattila) läänes; teekonna alguspunktist (Ust-Luga) lahutab seda u 30 km.

⁹⁷ Velikino (Villikaisi) – ajalooline vadjalaste küla Ingeri järvede ruumis, Mattijast (Malli) lääne pool.

ltn M-e, tarvitatud vähe „Evangeeliumi“ läks sõit lahti. Kuid jõudsimme vaevalt Pillovo⁹⁸ kuhu oli määratud I vahtk. Nagu ikka kogu see Venemaa džungel. Oli teine ka siin nii õudne mudane ning läbipääsmatu – olime auto sunnitud tee peale jätma, ning jalgsi jätkama teekonda. Varsti ilmnes asjaolu nii et mina ltn Murrega võisime tagasi pöörduda oma masina juure. Vahepeal aga oli läinud niivõrd pimedaks, et kaks sõjameest eksisid sõna tõsisel mõttes ära, sest mõlemal puudusid ka kompassid, sest külast viis mitte üks tee meie soovitud suunas, mille tõttu leidsime end varsti valel teel, nüüd algas siis see tõsine tammumine ise põlvist saadik mudas et leida seda õiget teed, millel asub meie masin. Küll sai korduvalt majades põrgud tehtud et küla elanikelt õiged teed teada saada, kuid kiuste just trehvasid küsitavad olema kõik venelased. Ning teada juba kuidas sulle kaasa tunti, või juhatust anti.

15.10. Kell. 10.45 jõudsimme oma määratud asukohta Mally. No on alles džungel ning pori mülgas, mida pole veel enne leitud.

17.10. Möödunud ööl meist kagu suunas suurem õhurünnak. Öösel kandis vahip. Sold. Saun ette et oli kuulnud kahtlasi hääli ja sammusi vahip. piirkonnas soos, kuid k/k laskmisel pole see töötama hakkand, mis puhul tegin suure pea pesu.

25.10. Sõit Narva „Eesti-Leegioni“ komisjoni. Liiklemine vilets, tuli vantsida läbi sügis suurt muda enne kui jõudsimme Leningradi tee, kust näkkas siis Narva sõit-vale autole.

26.10. Komisjoni poolt vastu võetud, paberid käes, mille järele peab 10.11.42, kell. 07.00 olema Tallinnas Saksamaale sõiduks. Kuid kuidas vabastatakse meid veel grupi staabi poolt, see on ise küsimus.

31.10. Nüüd alles selgub millist vägikaika vedamist tehakse meie grupi staabi poolt. Igal võimaluse oleval sammul katsutakse kanda taha kinnitada, takistada mehi Eesti-Leegioni minemast. Kuigi on käskkiri Armee staabi ülem, kindralilt, et mingisugust takistust ei tohi teha. Isegi täna tuli meie virgats staabist tagasi adjut-ilt saadud kirjaga mis on täiesti eitava seisukohaga. Ei arvestada SS. führeri poolt antud ilmumise käsku üleühtse. Tuleb jääda äraootavale seisukohale kuni tuleb Tall. Peastaabist väljanõude kiri. Meeleolu on täiesti sitt. [- -]

Koostaja tänab head kolleegi Anu Raudseppa käesolevale sõjapäevikule osutamise eest.

---

⁹⁸ Pillovo (Pihlaala) – ajalooline vadjalaste küla Kotlõst (Kattila) mõni kilomeeter lõuna pool.